

Inv. A. 15.558 PĂRERI

281452

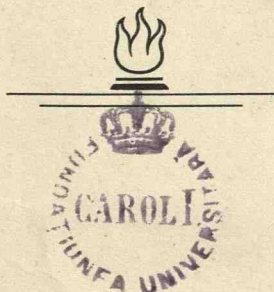
IN

CHESTIA AGRARĂ

DE

CONST. GAROFLID

95696

Donația Th. Rosetti

BUCUREȘTI

Inst. de Arte Grafice CAROL GOBL S-r Ion St. Rasidescu.

16, Strada Doamnei, 16

1907.

19.723.

Crizele agrare sunt caracteristice țărilor în cari singurul sau aproape singurul instrument de lucru al locuitorilor e pământul și când el rămâne unicul mijloc de existență al populației care sporește. Aceste probleme nu se pun în țările cu o mare dezvoltare industrială și comercială ; populația crescândă găsiind prilej de muncă mai rodnic în ocupațiune altele de cât cele agricole.

Problema socială care le îngrijește e aceea a lucrătorilor industriali.

Crizele agrare devin însă periodice când, pe lângă uniformitatea producțiunii, se adaugă și o neeconomică repartiție a pământului sau a folosinții lui. Aceste două cauze împreună sunt necesare, în aceleași condițiuni de climă, densitatea de populație, debușeu și tehnică pentru a pune *problema socială agrară*.

Astfel repartiția funciară extremă nu face arzătoare chestiunea pământului în Anglia, căci abia 10% din numărul celor ce au vreo profesie sau meserie își asigură existența prin agricultură ; o face însă în Irlanda care pe lângă o extremă repartiție a pământului, are și un caracter agricol pronunțat. Se cunosc luptele cari au isvorit din opoziția de interese a micilor cultivatori de pământ și a marilor proprietari. Pe de altă parte, producțiunea uniformă nu pune problemă socială în Serbia, țară de mică proprietate ;

o pune însă în Ungaria care pe lângă caracterul agricol are și pe acela ale unei rele repartiții funciare.

În țara noastră, unde numărul lucrătorilor agricoli reprezintă 82,5% din populație și care pentru multă vreme poate va fi o țară agricolă, problema existenței populației crescânde va fi totdeauna grea de deslegat.—Greutatea ei se mărește în prezent printr'oo neeconomică repartiție a pământului și prin folosința lui neechitabilă de către micii cultivatori.—Voi examina pe rând proprietatea și exploatarea ei.

Repartiția Proprietății.

I. Ceeace condiționează în primul rând chestiunea agrară în repartiția neeconomică, e situația micii proprietăți, întinderea ei, raportul ei față de marea proprietate și numărul celor ce o stăpânesc.

Care e situația micii proprietăți la noi? Proprietatea până la 10 hectare cuprinde 3.153.645 de hectare și ocupă 40,29% din suprafața cultivabilă (Creangă) Nu mă voiu oprî la câteva mici critici ce se fac acestor date statistice. O sută sau două sute mii de hectare mai mult nu micșorează de fel greutatea problemei, *din contră*.

Privită în mod absolut întinderea micii proprietăți ar părea satisfăcătoare, pentru mulți aceasta e neîndoios. Raportul ei față de celelalte forme de proprietate încă s'ar părea favorabil, cu toate că faptul că această mică proprietate până la 10 hectare ocupă 40% din suprafața agricolă a țării nu-i tocmai normal. Când însă se vede numărul celor ce o stăpână această părere devine evidentă. Media statistică a întinderii micii proprietăți a fost în momentul

concedării ei prin diferitele legi de 4,06 hectare de fiecare proprietar. Recensământul dela 1896 o găsește redusă la 3,4 hectare, iar la 1905 ea nu-i decât de 3,2 hectare, fără a socoti pe copărtașii acestei proprietăți, cari reduc în realitate mult această medie statistică. Astfel că, deși proprietatea țărănească cuprinde 40% din suprafața agricolă, mulțimea proprietarilor cari o stăpânesc fac ca ea să fie foarte îmbucătățită. Și nu e normală repartiția proprietății unei țări, când aproape jumătate din solul ei agricol se găsește împărțit în proprietăți de 3,2 hectare sau mai puțin. Nu e normal de oarece prea mica proprietate e neagricolă, și neputând fi cultivată în mod productiv păgubește economia națională. Nu voi aminti toate neajunsurile tehnice ale prea micii proprietăți, unul o singur e covârșitor. Lungi și înguste, fără drum de acces decât la capete, moșioarele țărănești, din această cauză, nu pot avea o asolare proprie, sunt supuse constrângerii de asolament a culturii medievale. Servitutea pășunării, derivând din imposibilitatea îngrădirii, face cu neputință altă cultură decât aceea a tuturor. Mica proprietate e deci imobilizată în forma extensivă a sistemului trienal, care, cu producția lui insuficientă, nu poate asigura o existență independentă micilor cultivatori. Buchenberg examinând efectele pulverizării găsește, că sunt limite pe care diviziunea nu le poate trece, fără a compromite alimentarea populației. Aceste limite sunt mai depărtate acolo unde clima e temperată, sau unde sunt în apropiere debușeuri sau centre comerciale, acestea făcând posibilă o agricultură intensivă pe întinderi mici. Inșă; în regiunile unde condițiunile de climă sunt nefavorabile, aceste limite sunt atinse mai de grabă. Și aceasta cu atât mai mult, cu cât nivelul instrucției economice al populației e mai jos.

Agricultura noastră are aceste amândouă condițiuni nefavorabile unei producțiuni mai intensive: climă extremă și populație neinstruită și rutinară ca tehnică. Și dacă sunt părți din Germania (Westphalia) unde, spune Käuger, (citată de Kautzky) abia proprietatea de peste 5 hectare permite stăpânului să se mulțumească cu exploatarea lui și să nu recurgă la salariat; ce să mai zicem de mica noastră proprietate, a cărei mijlocie ie de 3, 2 h. sau chiar mai puțin. Și încă, această medie statistică e formată din extreme, ca cei cu mai puțin de 5 hectare cari formează 31, 68% din numărul micilor proprietari și cei cu peste 5 hectare cari formează abia 19,15% din numărul lor. Acești din urmă numai, cari au peste 5 h. pot fi socotiți ca adevărați proprietari; restul, care posedă până la 5 hectare și care formează 80,85% din cei 920.000 proprietari capi de familie, sunt într-o situație mai rea de cât a lucrătorilor agricoli complect lipsiți de pământ.

Această îmbucătățire extremă a micii proprietăți e caracteristică repartiției proprietății la noi. În nici o țară, producătoare de cereale, unde repartiția proprietății e datorită unor cauze firești, nu vom găsi acest enorm procent al proprietății mici, neeconomice; chiar dacă condițiile climii și ale târgului ar îngădui o agricultură mai intensivă, sau dacă câștigurile industriale accesorii ar putea compensa insuficiența producțiunii parcelare.

Nu faptul, că sunt 200 sau 300.000 țărani capi de familie cari nu posedă pământ ie îngrijitor; ci faptul că cei 920.000 cari posedă $\frac{1}{2}$ din suprafața agricolă a țării, o au în bucățele nesatisfăcătoare. Avem prea mulți țărani proprietari pe întinderi prea mici de pământ. Legile cari au mărit numărul lor au isprăvit

rezervele cari disponibile azi, ar fi făcut cu putință o soluție economică a problemei țărănești.

Această neeconomică situație a micii proprietăți e cea dintâiu pricină a chestiei sociale la noi și răspunderea o au succesivele legi agrare cari, sau n'au corespuns nevoilor vremii când au fost făcute, sau au fost lipsite de o bună concepție economică, asupra ceea ce trebuia să formeze temelia așezământului agricol și social la noi. Căci care e principala origină a micii proprietăți. 1) împrumutarea dela 64, 2) legislația agrară dela 1889

Imprumutarea dela 1864, ca rezultat al rescumpărării clăcii, a fost făcută înainte de vreme. Ceea ce a produs în alte țări deslegarea problemei feudale, a fost o serie de împrejurări economice, cari au silit pe clăcași să ceară energie eșirea din comunitatea feudală ; iar stăpânitorilor le-au dat motive nu numai de ordin moral să se învoească la aceasta. Thünen calculă deja, la 1809 în Germania, că doi lucrători liberi fac lucrul a trei clăcași. Și feudalii își dădură repede socoteala de acest adevăr.

Comuna rurală în societatea feudală forma un organism economic complet. Țăranul își satisfăcea toate trebuințele lui fără a avea nevoie de târg. Eră agricultor și meseriaș. Populația rară, nevoia de consumație mică, justifică sistemul trienal cu forma lui de cultură obligatorie, care a stăpânit atâta vreme agricultura occidentală. Banii aveau o întrebuințare foarte restrânsă. Pătrunderea vieții de oraș la țară crează țăranului noi trebuinți, marea industrie nimici mica industrie rurală ; nouile căi de comunicație le răspândi pe amândouă. Țăranul intră sub dominația econo-

miei monetare și începe să depindă de târg, producător de mărfuri de schimb agricole, el trebuie să sporească producția lor în măsura creșterii nouilor sale trebuinți și a micșorării industriei lui. Stăpânul feudal și el are nevoi crescânde de bani. Toate acestea cereau imperios schimbarea tehnicii agricole și înlocuirea muncii servile. Creșterea populației, pe de altă parte, și mărirea nevoilor statului modern, cereau o agricultură intensivă. Această agricultură nu era posibilă, nici cu șerbirea țaranului, nici cu a pământului. De aceea fiecare din ei rupseră legăturile seculare, țaranul emancipându-se și devenind stăpân pe bucata lui de pământ; pământul liberându-se de servitutea țărănească. Acestea au fost cauzele, de ordin economic, cari în alte țări au împins la rescumpărarea clăcii. Pentru țaran rescumpărarea s'a făcut pe întinderi suficiente spre a-i asigura existența într'un *regim capitalist în care el intrase deja*; mai mult încă o parte din anuitatea de rescumpărare cădea în sarcina bugetului.

La noi deslegarea acestei probleme a fost datorită unor cauze politice și sentimentale. Ele au introdus o formă nouă economică care nu corespunde nevoilor realității; iar țaranul a primit o fără să o ceară, sau fără să simtă îmbold spre a o cere. La 64 el iera încă în forma medievală a producției. Trebuințele lui restrânse, ale boierului și ale statului, erau satisfăcute cu forma feudală a agriculturii; economia monetară era puțin sau de loc dezvoltată. Și, cum nu nevoia de noi trebuințe l'a îmboldit să ceară pământ, el a primit ceea-ce legiuitorul i a dat: o bucată poate suficientă pentru existența lui primitivă de atunci, dar care s'a arătat foarte neîndestulătoare mai târziu.

Populația rară, pământ mult și nou nu cereau o tehnică agricolă superioară. Stăpânului moșiei cu câmpii virgine îi eră suficientă agricultura clăcii; de aceea el opune acea mare rezistență la liberarea țaranului, în cât a fost nevoie de lovitură de stat spre a o desăvârși. Rezultatul e că țaranul primește o porțiune nesuficientă de pământ. Astfel că se poate spune că la 64 *nu s'a deslegat decât problema juridică a țaranului care devine liber; iar deslegarea economică a fost numai a moșiei.* Și probă cea mai evidentă că înproprietărirea dela 64 nu a rezolvit chestia economicește pentru țărani, e că aceeași generație de proprietari continuă, să menție, regimul clăcii mult mai intensiv însă. S'a desființat nominal claca, nu regimul —și cum înainte se prețuia venitul moșiei după zilele de muncă ale clăcei, proporția dijmei hotărăște mai târziu arenda.

Dacă răscumpărarea clăcii nu se făcea la 64, cu dreptul lui de folosință pe $\frac{2}{3}$ părți ale moșiei, chiar admitând că l'ar fi plătit cu dijma din două, țaranul ar fi avut o situație mai bună: enorma creștere a rentii pământului i-ar fi profitat și lui. Și în orice caz, dezlegarea problemei feudale făcându-se mai târziu, când, în adevăr, eră cerută de cauze economice, i-ar fi dat o situație independentă.

Dacă înproprietărirea dela 64 n'a dat roade, totuși se poate susține că realizarea ei, a fost o chestie a timpului. Ar fi trebuit poate multă prevedere spre a nu imita exemple învecinate.

Dar problema se pune în toată întregimea ei la 1889 pricini economice o hotărăsc de astă dată. Cum s'a deslegat? Țaranul își pierduse starea lui patriacală de producție, cu o nouă concepție de viață aveau noi trebuinți, fiscalul își mărise foarte mult cerințele. Ce

s'a dat ca să satisfacă acestea, și aci se vede lipsa unei bune concepțiuni economice. Aceiași întindere de pământ ca la 64 și care dacă atunci, poate eră suficientă, însuși turburările dela 89 o dovedesc ca neîdestulătoare acum.

De ce întinderea de 5 hectare nu e suficientă? Pentru a avea răspunsul ar trebui să știm care e măsura vieții, ce sumă e necesară și îdestulătoare existenței unei familii țărănești.

Aci începem să fim în vag, ne lipsesc cu deosebire datele, anchetele noastre nu spun nimic sau aproape. Pentru așa de importanta chestiune țărănească, care a dat prilej la nenumărate discursuri, ne lipsesc informațiile cele mai elementare. D. Gădei în Monografia comunei Bragadiru fixează la 600 lei bugetul unei familii de mijlocăș. După observațiile mele venitul net necesar unei familii de mijlocăș, compusă din 6 suflete, și având 4 vite de plug, o vacă și un porc, e de 529 lei. Din aceștia 180 reprezintă costul porumbului, 30 hecto a 6 lei; iar restul de 349 lei pentru adaosul de hrană și cele-lalte cheltueli, ierbăritul vitelor făcându-se în moșie și plătindu-se prin diferite munci.

Intre 500 și 400 lei venit trebuințele se satisfac mai greu; supt 400 lei economia se face la hrană. O familie de codaș, cu 3 suflete, având 2 boi și un porc și câștigând 300 lei anual, ie redusă să mănânce mămăligă cu ceapă; căci cele 7 pogoane care *vrea* să le muncească nu-i produc mai mult; și aci e dovida schimbării condițiilor economice a vieții rurale, codașul de azi, muncind cele 7 pogoane care ajungeau mijlocășului la 64, abia își poate ține viața.

Ce întindere de pământ dă 500 lei venit net? Aceasta depinde de fertilitate, de climă, de cultură. Cultivatorii în dijmă mijlocăș muncesc în mijlociu, partea lor,

11¹/₂ pogoane, cari dau un produs mediu de 501,40 lei, restul până la 529,80 îl formează veniturile accesorii după diferite munci. Pentru a stabili produsul acestor 11¹/₂ pogoane, am luat ca medii de producțiune următoarele cifre la pogon: orzul 9 h.; porumbul 9 h.; grâul 7; aceste medii sunt rezultatul observațiunilor mele și confirmate de spusele lor. In cultura proprietății media producțiunii grâului e de 8,20 h.; iar a porumbului de 11,25. Superioritatea primii e datorită asolamentului cu leguminoase, iar a celei de a doua ogorului de toamnă și sapei de 2 ori, țărani ne făcând nici una nici alta.

Mijlocia prețurilor pe hectolitri am socotit-o de 10 lei grâul, 6 lei porumbul și 4 ovăzul, și fiecare din aceste plante ocupând în asolament, grâul 1.17, ovăzul 5.13 și porumbul 4.07 pogoane.

Pe lângă aceste 11¹/₂ pogoane pentru hrană se mai adaogă pășunea necesară pentru 2 boi și o vacă; căci dacă învoiții în moșie își plătesc vitele prin muncă; în socoteala unei gospodării independente, iele trebuie să fie întreținute de însuși exploatația, las însă să treacă celelalte 2 vite de plug ca putând fi hrănite din venituri accesorii. Pentru 3 vite, a ³/₄ pogon de vită, trebuie 2¹/₄ pogoane, adăogându-se la cele dintâi avem un total de 14 pogoane necesare pentru întreținerea oamenilor și a vitelor. Trebuie însă, pentru că împroprietărirea nu s'a făcut de geaba, să plătească și amortizarea valorii acestor pogoane, deci să-și mărească cultura pentru a nu-și micșorâ bugetul. In exemplele de mai sus venitul mijlociu de pogon al asolamentului, după scăderea seminții e de 42.50. Prin legea dela 89 i s'a socotit hectarul 364 lei care cu 6%, dobândă și amortisment adăogându-se fonciera de 3 lei, face 24,60 de hectar sau 12.30 de pogon plată anuală.

Câte pogoane a 42.50, îi trebuie peste cele 14 ca să poată face față? Aproximativ 6. Deci în total, cu asolamentul actual, pentru a avea satisfacția moderată a nevoilor, 20 de pogoane sunt necesare unei familii de mijlocași cu 6 suflete. E de două ori mai mult decât ce s'a fixat ca limită prin legile dela 89.

Chiar admitând că ar fi urmat un asolament în care grâul să ocupe $\frac{1}{3}$, ce se putea scoate din cele 5 hectare ale legii dela 89. Iată socoteala—10 pogoane. mai puțin $1\frac{1}{2}$ pentru 2 boi, căci de vacă numai e loc, rămân pentru cultură $8\frac{1}{2}$. Cu mijlocia producției și prețurilor de mai sus și mai puțin sămânța avem, 3 pogoane grâu a 60 lei = 180, 3 pogoane porumb a 54 = 162 și $2\frac{1}{2}$ pogoane ovăz a 36 = 90, în total 432 lei; din aceasta scăzându-se anuitatea și fonciera în suma de lei 123,30, rămâne *proprietarului* după legea dela 89 lei 308,70; atât cât și *co-dașului* meu care nevrând să muncească mai mult de 7 pogoane mănâncă mămăligă cu ceapă; și dacă acest proprietar are o familie mai mare de 3 suflete, e nevoit pentru a-și echilibra budgetul, să mănânce odată pe zi.

Iată de ce împrumutarea dela 89 nu a dat roade; căci nu faptul actual al îmbucătățirii proprietății țărănești prin succesiuni e pricina chestiei agrare; ci însuși fundamentul acestei proprietăți cuprinde în el cauzele decăderii ulterioare ale țaranului,—o teoremă care cuprind rezultatul în însuși expunerea ei.—Proprietatea țărănească încă dela începutul ei nefiind suficientă, abia ajungând pentru hrană, țaranul eră nevoit pentru celelalte trebuinți să-și vândă ceea ce avea de pristos, brațele. Și rezultatul legilor agrare, care trebuiau să asigure independența țaranului, fu estenirea muncii.

Afară de acest neajuns în organizarea ei, legea de

la 89, aveă și pe acelea unei simple improprietării și aceasta prin:

- 1) limitarea uniformă,
- 2) dreptul la pământ și
- 3) excluderea dela lege acelor ce posedau mai mult de 1 pogon.

Prin limitarea întinderii loturilor individuale la 5 hectare, admitând că aceasta ar fi fost suficient pentru îndestularea proprietarilor, se ajungea la o nivelare generală, se continuă caracterul societății medievale la țară: uniformitatea. La 64 legea a făcut oarecari mici deosebiri prin stabilirea celor 3 clase, la 89 se decretează una singură. Nu numai că aceasta e contrariu oricărei bune concepțiuni sociale, dar chiar nu corespunde scopului pentru care fusese făcută. Legea dela 89 e datorită turburărilor țărănești a căror pricină trebuia să le lecuiască. Cine au dat primul impuls acestor mișcări, tot aceia cari în trecut au ridicat semeț capul de câte ori a fost vorba de pământ; aceia cari cei d'întăiu au început învoelile, având nevoie, pentru pogoanele lor legiuite de moșia boerească — *fruntasii* — ei sunt și acum cei nemulțumiți; căci strânși în chingele unei forme economice prea strimpte, tot ei se mișcă ca să le lărgească; nu codașul care își mulțumește nevoia în marginele legiuirii — Prin legea dela 89 acești fruntași au fost sacrificați.

Principiul limitării uniforme a fost și neeconomic; căci nu da puțința celui înstărit să ia pământ după puterile lui; a fost și nesocial, căci nu prin egalitatea în mizerie se poate pune o stavilă revendicărilor viitoare.

Dreptul la pământ era subînțeleș prin faptul, că tot Românul plugar lipsit putea să ceară; iar statul din domeniul său, ca dintr'un ager publicus, trebuia să-i

dea. Și împărțeala se făcú : țigani, slugi, toți nevolnicii fură improprietăriți ; mai mult încă legea, prin a ceasta, arată țăranului ca *singur mijloc de existență* : lotul de 5 hectare ; iar pentru ca toată această plebe să fie satisfăcută se adaogă : tot plugarul proprietar acum sau în viitor de mai mult de 1 pogon nu poate fi improprietarit.

Asocierea acestor 3 principii e foarte logică și caracteriză tendința legii din 89. A fost în scopul ei de a limita năzuințele și de a egaliza societatea rurală ; oprind selecțiunea să se facă nu numai prin lege, dar nici cu ajutorul ei, excluderea dela improprietărare a celor ce posedau ajungea la acest rezultat. Ca o consecință a acestor 3 principii și pentru sancționarea lor, se pune stavilă la vânzarea moșilor țărănești și se limitează, dreptul celor ce ar vrea să cumpere, în marginile întinderii legale.

Prin această din urmă restricție, inalienabilitatea, s'a produs ceea ce desigur n'a fost în mintea legiuitorului : țăranul fu legat de pământ pri mica lui bucată mai strașnic decât prin vechile legiuri. Ceea ce au făcut englezii, cu scopul bine lămurit, de a opri emigrarea lucrătorilor agricoli la orașe, dându-le puțința întemeierii unei mici gospodării ; noi am obținut prin legile agrare pretinse democratice.

Această imobilizare a micii proprietăți, nu numai că a fost dăunătoare unei sănătoase organizări sociale ; dar a împedicat și transformarea mării proprietăți : munca ieftină oprind schimbarea sistemului agricol care ar fi pricinuit reducerea întinderii mării proprietăți.

Posibilitatea de a crește venitul mărind dijma, a tăiat orice inițiativă de îmbunătățire tehnică ; iar lipsa unor brațe independente de pământ nu a permis-o. În alte țări efectul principal al emancipării țăranilor a fost selec-

țiunea ce s'a operat între ei. Individualizarea proprietății a fost un bine pentru țărani deștepți și muncitori, ceilalți mai puțin înzestrați sau cu un petic de pământ prea mic, neprotejați de regimul feudal, sucombară în lupta economică. Și au vândut casa și pământul, dând naștere clasei lucrătorilor agricoli fără de ajutorul cărora o cultură intensivă nu-i posibilă.

Cum s'au aplicat legile cari isvorau din asemenea principii—și aci vom găsi aceiași concepție biurocratică necunoscătoare a realității. Ferma țărănească fu neagricol constituită. Stabilirea locuitorilor dela țară în sate compacte, are o explicație istorică și e pricinuită de două cauze, o cauză socială, trebuința de ajutor reciproc în vremile nesigure ale trecutului; și o cauză economică, mai însemnată. În faza de agricultură pastorală cece hotărâ stabilirea vechiei populații, eră o apă curgătoare sau o vale unde apa eră aproape și până la un punct vecinătatea pășunelor permanente de luncă. Impărțeala apei au făcut satele apropiate pe aceiași linie; deopotrivă împărțire a diferitelor feluri de pământ și agricultura pastorală, pentru care depărtarea nu era o piedică, au croit moșiile în lungime, întinzându-le cât permitea cele ce veneu din partea opusă.

Această dispoziție e și azi foarte vizibilă în regiunea stepei, chiar în părțile unde apa nu-i prea adâncă. Satele lipsesc pe platourile permeabile, sunt așezate pe marginea luncei sau a apei curgătoare, iar moșiile formează curele lungi de 10—20 klm. sau mai mult. Toate acestea nu aveau nici un inconvenient, din contră eră o necesitate a regimului pastoral. Agricultura de azi, cu toate că primitivă, totuși, e stânjenită de această depărtare a câmpului de conac; pentru o agricultură superioară aceasta ar fi o imposibilitate.

Ce au făcut cei ce au fost însărcinați să execute improprietărirea. S'au oprit la soluția satului. Satele noi au fost croite după sistemul celor vechi, de multe ori mai rău. Cunosco un mare sat în Ialomița așezat într'o baltă ; se întâmplase ca centrul geometric al figurii de împărțit în loturi cădea tocmai acolo ; căci în multe cazuri aceasta a determinat locul stabilirii satelor pe pământ. Alteori s'a continuat cu îndesarea pe aceeași linie la un cap al moșiei și în vecinătatea apei.

Poziția satului fixată, i s'a dat omului loc de casă și grădină, iar împrejurul lui izlaz Pământul de hrană îl avu la câmp. Cum însă moșia pe care se așezase ieră mare și lungă, plugarul din sat își avu pământul de muncă la 10—12 klm. Voi arăta mai târziu, vorbind de exploatarea latifundiară, inconvenientele agricole ale acestei dispozițiuni.

Dar nu a fost numai atât, forma prin care s'a limitat lotul de 5 hectare a fost iarăși neagricolă. S'a păstrat în delimitare, ca și la 64, vechile linii de exploatare, ale moșiei, variind între 200 și 300 stânjani lungime, care aveau rostul lor într'o agricultură mare; și s'a măsurat țaranului de-a curmezișul stânjani necesari pentru a-i împlini cele 10 pogoane, înșirându-i astfel unii lângă alții cu petece de pământ lungi și înguste; căci pentru 500 metrii lungime lățimea necesară pentru a da suprafața de 5 hect. e de 100 metri. —Am arătat la început, vorbind de proprietatea mică, ce obstacol ie această formă la schimbarea tehnicei.

Care a fost urmarea acestor legi de improprietărire? Acea nouă proprietate, creată prin legi, fiind neeconomică și artificială, a dat rezultate dezastroase; căci în joc să mărească rezistența țaranului au micșorat-o. A

contribuit la aceasta și selecția inversă ce aceste legi au hotărît. Agricultorul ajuns prin el însuși, plugarul fruntaș, lucrător în dijmă pe moșia arendată, s'a văzut deodată lipsit de mijlocul de existență prin faptul parcelării acestei moșii. Urmaș al foștilor clăcași și deci proprietar de 2 sau 3 pogoane, el nu putea beneficia de lege. Mai mult încă, cum pe moșie tot mai rămânea loc, după ce se îndestulase toți nevolnici satului, s'a adus dela munte sau din alte părți, țărani lipsiți de pământ, fără pregătire de rezistență în luptă și li s'au dat restul moșiei.—Astfel că fruntașul plugar lucrător în dijmă pe moșia odată arendată, rămâne acum cu întreaga lui gospodărie să-și muncească cele 2—3 pogoane părintești, sau să caute de lucru la 15—20 kilometri mărind oferta muncii în satele din împrejur. Noul împroprietarit la rândul lui, neajungându-i proprietatea pentru a trăi, vinde munca pe prețuri eftine. Astfel că, colonizarea internă pe întinderi neeconomice a congestionat ținuturi în cari brațele dictau înainte invoiala și efectul ei, fu creșterea dijmei. Acest rezultat avu urmări așa de rele pentru economia țărănească, încât nu-i paradoxal a susține, că *pricina crizei agrare trebuie căutată în diferitele noastre legiuiri*. Sunt cu atâta lipsă de rost concepute, încât nu găsesc ca explicație a alcătuirii lor, decât teama ascunsă de constituirea unui proletariat agricol, viitor ferment de neorânduială. Aceasta ar fi o părere discutabilă, pe când pulverizarea micii proprietăți; educația ce legile a dat țăranului sancționându-i dreptul lui de a cere pământ; uniformitatea în mizerie ca consecință a limitării dreptului de cumpărare și al inalienabilității, constituiesc cel mai bun mijloc de a ajunge la ceace-i negarea oricărei organizări: la anarhism. Faptele au dovedit'o.

Reformele economice trebuie să fie științifice, nu sentimentale. Nu toți țărani proprietari mizerabili e cea mai bună garanție a conservării sociale. Ci o bună parte din ei proprietari deplini, cealaltă parte formând salariați agricoli de care agricultura noastră are nevoie și nu-i găsește și de care va avea și mai multe nevoie în viitor când va fi necesar schimbarea tehnicii. Trebuie să avem curagiul să facem această operație.

II. În al doilea rând, după mica proprietate, ceea ce e hotărîtor pentru o economică repartiție a pămîntului, e situația marelui proprietăți. La noi proprietatea de peste 100 h. cu o suprafață de 3.810.000 hect. în stăpînire a 5.000 de persoane, reprezintă 48.69% din întinderea cultivabilă a țării. (Creangă) Extrem de întinsă și de concentrată, trebuie să recurgem la Anglia, Rusia sau Irlanda înainte de legile agrare pentru a găsi asemănare. Ceea ce însă e mai periculos în această formă de proprietate sunt latifundiile. În situația noastră agricolă actuală, se poate numi proprietate latifundiară acele moșii ce trec de 500 h. pămînt arabil. După cifrele d-lui Creangă, acest fel de proprietate ar cuprinde aproximativ 2.900.000 hectare, ținând însă seamă de definiția mea, această cifră ar fi mai redusă. De ce latifundiile sunt condamnabile. Prea mari întinderi de pămînt stăpânite de puțini proprietari au un efect rău asupra populației și creșterii ei. Lipsa posibilității de a cumpăra pămînt, în regiunile unde ele domină, făcând imposibilă stabilirea micelor gospodării țărănești, împinge spre emigrare elementul rural, în afară sau spre orașe. Philippovich, vorbind de efectele depopulante ale prea marelui proprietăți, ci-

tează Germania unde cel mai mare număr de emigranți îl dă, nu regiunile din West unde populația e mai deasă; ci cele dela Răsărit de Elba unde ea este mai rară. Aci însă marea proprietate reprezintă 44 % din întindere, pe când dincolo nu trece nicăieri de 5 %, Acelaș lucru se poate spune de Italia unde nu nordul, mai populat, are cea mai mare emigrare, ci sudul caracterizat prin întinse moșii particulare sau de mână moartă. Dar cel mai grozav exemplu îl dă Irlanda, populația care numără 5.500.000 locuitori la 67, nu mai numără decât 4.500.000 la 97. Se cunoaște extrema ei repartiție funciară și importantă ce o au Latifundiile.

Acest efect depopulant al Latifundiilor se întoarce, în definitiv, în contra lor chiar — rarificând populația, scumpește munca. Colonizările cari s'au făcut în Prusia de Est aveau și de obiect să remedieze la acest rău. În Irlanda și Anglia această scumpete a muncii, ca efect al rarificării populației, a făcut o adevărată transformare în agricultură, s'au înlocuit cerealele prin pășuni „nu tocmai ca fiind mai productive, dar cerând brațe mai puține, ele fiind rare și scumpe. Cultura pastorală având mai puține cheltuieli și economia făcându-se la salarii“ (1).

Ceea ce a împedecat la noi emigrările și consecința lor scumpetea muncii, au fost succesivele împroprietăriri cari au îndestulat noile gospodării țărănești. Intinderea lor nefiind suficientă efectul lor a fost nu numai că a menținut prețul muncii, dar a ieftenit-o.

Al doilea mare neajuns al latifundiilor se arată în modul lor de exploatare. Dela un anume venit în sus

(1) Béchaux, Question agraire en Irlande.

proprietarul nu mai simte nevoia de a cultiva singur și lasă proprietatea unui intermediar care-i asigură o plată constantă a rentei. Absentismul caracterizează exploatarea acestor fel de proprietăți. — La noi proprietatea de peste 500 h. e arendată în proporție de 63% și cu cât mijlocia întinderii crește, cu atâta și procentul arendării.—Arendașul intermediar nu este, în majoritatea cazurilor, un agricultor, ci un speculator; și beneficiul și-l scoate, nu din mărirea producției, ci din majorarea prețului cu care subarendează moșia parcelată micilor acultivatori. Fără răspundere și fără tragere de inimă, nici de țăran, nici de moșie, el exploatează pe amândoi. Pământul e secătuit; iar micul cultivator, care nu capătă decât o bucată neîndestulătoare, își duce greu traiul.

Al treilea neajuns al latifundiilor e de ordin tehnic și concerne agricultura lor. Marile întinderi de pământ nu pot fi nici odată cultivate rațional. Chiar în limitele tehnice agricole la noi, o moșie de 3 sau 4 mii de pogoane e deja prea mult. A intensiva însă cultura este imposibil; dela anume întindere acest fel de agricultură este exclus.—Concentrarea exploatațiunilor agricole e inferioară concentrării industriale. Aceasta din urmă realizând o formă superioară de producție, prin economie de timp, de bani, de material, de supraveghere etc. În agricultură, din contra, orice mărire a exploatării, măbind și întinderea pământului exploatat, produce o mai mare cheltuială de timp, o uzare mai mare a instrumentelor, o supraveghere mai grea și deci o execuție a lucrării mai proastă. Thünen a făcut un tablou, care arată cum aceste pierderi cresc, pe măsură ce crește și exploatația. El a cal-

culat care ar fi, după distanța lor dela fermă, venitul mai multor bucăți de pământ cultivate cu seară, producția la hectar fiind diferită. Pământul care ar produce 20 H. la hectar, ar avea un venit de 15 mărci în apropierea imediată a fermei, la 1.000 de metri acest venit se reduce la 11 MK.; la 2.000 metri la 7; iar la 4.000 iel este de 0. Pământul situat la aceasta distanță nu mai dă nici un venit net, cu toată producțiunea de 20 H. la hectar. Depărtarea țarinii aducând cheltuieli suplimentare de cultură cari mănâncă tot câștigul. Sering vorbind de provinciile germane situate la răsărit de Elba, zice că cea mai mare parte a marilor proprietăți sunt actualmente prea întinse pentru a permite o cultură destul de intensivă pe toată întinderea exploatației. Eles'au format și dezvoltat la o epocă când condițiile generale ale exploatației nu cereau această concentrare de capital și de forțe pe o singură bucată de pământ. Lucru care este astăzi o necesitate absolută.

Dar se va obiecta că aceste dificultăți teoretice nu au împiedicat la noi proprietatea mare și exploatația ei să existe și mai mult încă, renta pământului și câștigul arendașului să crească. De ce s'a putut menține exploatarea mare? Prin singurul fapt al muncii feudale. Acest mod de cultură nu numai că e dăunător producției, dar a menținut artificial exploatația mare și deci proprietatea, căci rentabilitatea celei dintâiu aduce pe a celeilalte.

Calculule lui Thünen sunt adevărate. Prin posibilitatea culturii în dijmă însă, se aruncă toate aceste pierderi asupra țaranului. Munca brațelor sau a vitelor nu i se cântărește. In execuția lucrărilor nu i se socotește timpul. Iel nu reclamă întreținere, instrumentele și animalele lui nu încarcă bugetul marei

exploatații cu cheltueli și amortizări. Ceiace n'ar putea face marele agricultor cu vitele și instrumentele proprii, cu lucrători salariați, o face cu țăranul învoit să lucreze în dijmă.

În Statele Unite, se va zice, există o mare exploatație agricolă care trăește fără să se razime pe munca depreciată a dijmii. Acolo s'a înlocuit prin mașini. munca omului. Ie adevărat. Dar în ce condiții. Clima extrem de secetoasă vara în unele regiuni face ca secera grâului se poate prelungi fără inconvenient; lipsa alternației de ploae și secetă dând rezistență grâului la scuturat și în acelaș timp făcându-l foarte uscat, permite funcționarea mașinelor care îl secere și îl treeră în acelaș timp. Pământul nou se poate cultivă fără nevoie de alternare. Principala cauză însă, a existenței marei exploatații e abundența și efinătatea pământului. Imediat ce el e apropiat, renta lui se urcă și acest sistem de agricultură nu mai e rentabil, căci cu o prea mare cheltuială se obține o producție prea mică; și de fapt aceste exploatari gigantice dispar, pe când la noi se vede tocmai contrariul, concentrarea exploatărilor merge crescând.

Nu numai că marea proprietate s'a menținut, dar chiar renta ei a crescut. Cultura feudală în dijmă, care face posibilă exploatația mare, explică și creșterea rentei și câștigul intermediarului; în această tovărășie agricolă, încetul cu încetul, partea cuvenită marei proprietăți din suprafața totală se mărește. Dacă socotim la 40 de lei venitul net al fiecărui pogoan cuvenit sau cultivat pe seama mării proprietăți; venitul unei moșii de 900 de pogoane cu dijma $\frac{1}{3}$ ar fi de 12.000; cu dijma din două, 20.000, iar cu $\frac{2}{3}$ 24.000. Pentru a ajunge la acest rezultat nu se cere

nici o pregătire. Iată de ce marea cultură și marea proprietate au putut să existe și să prospere.

Această depreciere a muncii, pe care se reazemă cultura mare, se datorește nu atât existenței latifundiilor cât mării exploatații, căci ceace a menținut proprietatea mare a fost posibilitatea exploatării ei avantajoase. Dovadă că nu marea proprietate face marea exploatare, ci din contră, e, că la noi exploatațiile sunt mult mai concentrate ca proprietățile. Se cunosc neajunsurile sociale ale așa ziselor trusturi agricole. Latifundiile sunt deci dăunătoare, din punctul de vedere social și economic, nu prin faptul întinderii pământului lor *în proprietate*, ci prin întinderea lor ca *exploatare*. Căci, dacă aceste mari întinderi de pământ ar fi exploatare în mici ferme arendășești, neajunsul lor economic și agricol ar dispărea; iar dacă acești mici arendași ar fi țărani, ar dispărea și neajunsul lor social.

Din examinarea micii și mării proprietăți se vede lămurit că cea ce caracterizează alcătuirea proprietății la noi sunt extremele. Pământul țării e stăpânit de 920 000 capi de familie, care cu o întindere mijlocie de 3,2 H., dețin 40 % și 5 000 mari proprietari, cu o mijlocie de 707 H., ocupând 48 %; iar între ei proprietatea mijlocie între 10 și 100 H. cu o întindere 862,800 H sau 11 % din suprafața cultivată.

Repartiția acestei proprietăți nu e economică, căci cele două mari categorii care și împart pământul țării sunt, proprietatea parcelară și proprietatea latifundiară, amândouă egal de neagricole. Ceeace în alte țări, care au avut o repartiție firească a proprietății, formează reazemul agriculturii lor, proprietatea mijlocie, la noi

nu există sau aproape. Și ceea ce există are o origină naturală, legile cari au creat atâta proprietate nu s'au gândit să o formeze, căci cele câteva mii de hectare vândute în loturi mari nu înseamnă nimic, cu deosebire că în realitate sub cumpărătorul nominal se ascundeau 3—4 proprietari.

Această extremă repartitie a proprietății trebuie schimbată, nu din nevoia unei *justiții ideale*; ci din necesitatea economică a unei exploatare raționale și din necesitatea socială a întocmirii unei clase de țărani de sine stătători. Cum se poate ajunge la aceasta? Prin reducerea celor două forme extreme de proprietate: 1) a proprietății parcelare și 2) a latifundiilor.

I. Proprietatea parcelară această mare greutate care apasă deslegarea problemei țărănești, din nenorocire e foarte întinsă. Nodul chestiei agrare e aci, organizarea ei trebuie să fie țintă tuturilor silințelor și legiurilor viitoare. Ori și ce altă măsură va fi ineficace cât timp această mică proprietate va rămâne în situația de azi.

Cum se poate obține concentrarea ei? Prin înlăturarea stavilelor cari se opun înstrăinării. Nu trebuie însă să ne măgulim cu ideea că punerea ei în dreptul comun ne va da, ipso facto, o proprietate mijlocie sau îndestulătoare. Vom avea de sigur o proprietate mijlocie statistică, dar nu agricolă. Mai multe parcele posedate de același individ fac din el un proprietar mijlociu, dar proprietatea tot îmbunătățită rămâne și cultura va avea neajunsul cultivei parcelare.

Târziu, numai, când o diferențiere puternică s'ar face în masa amorfă a acestor proprietăți, se poate printr'o lege de comasare adună la un loc bucățele reslețe ale aceluiși proprietar.

Sunt însă probabilități și trebuie timp. Cum marea pricină a chestiunii sociale și economice e aceasta ne-sănătoasă organizare a micii proprietăți, concentrarea ei nu trebuie lăsată la voia întâmplării și a liberei transacțiuni.

Se știe care e situația acestei proprietăți, peste 30% nu se află azi în stăpânirea proprietarilor sau a urmașilor lor. A fost înstrăinată prin arendări și dacă nu ar fi fost stavilă inalienabilității, de mult ar fi trecut formal în alte mâini. Cel dintâi efect cel va avea punerea ei în dreptul comun, va fi, desigur oferta de vânzare a unei mari întinderi de pământ. Dacă s'ar lăsa libertatea în cumpărare, s'ar permite specula acaparării pe prețuri de nimic. Azi când această operație e limitată, prin limitarea capacității celor ce pot cumpăra, și prin limitarea întinderii până la care pot cumpăra prețul cu care plătește pogonul de câmp nu trece de 150 de lei în multe părți. În al doilea rând, cumpărătorul n'are nici puțința, nici priceperea de a realiza această proprietate sub forma de organism agricol elementar, susceptibil de o perfecționare tehnică în viitor.

Se va da liberă voie pentru vânzarea parcelelor țărănești, nu vor putea însă fi cumpărate *decât de un singur cumpărător*. Dr. Radovici e de părere ca Băncile populare, lucrând pe seama Casei Rurale, să aibă exclusiv dreptul de a inlesni micilor proprietari credit ipotecar și de a presida în mod obligator la toate mutațiunile micilor proprietăți până la 10 H.

Tendința spre vânzare a micii proprietăți trebuie

întărită prin continuarea libertății în diviziune și prin interdicția arendărei ei; căci, dacă e bine ca pământul să fie lucrat de stăpânul lui, aceasta e o axiomă pentru pământul țărănesc; iar pentru ținta urmărită, e mai puțin prețios pogonul rupt din mica proprietate decât acela cedat de marii proprietari. Aceștia îl vor oferi de grabă când condițiile rentabilității lui, munca feudală și bogăția naturală, vor înceta.

Cum crearea gospodăriilor independente e scopul unic al acestei operații de cumpărare—nu văd inconvenient de a da băncii dreptul, când suprafața cumpărată ar fi de cel puțin 30% din întinderea micii proprietăți locale, de a sili pe vecini parțelilor cumpărate să primească comasarea; fie că vecinul expropriat ar primi pământ suficient mai departe; fie că i s'ar complectă rupându-se ceva din marea proprietate învecinată. Iar când întreaga moșie mare ar fi cumpărată de bancă, sau chiar numai o parte egală în întindere cu mica proprietate existentă, ea ar face de-a dreptul această comasare și întregire pentru toată mica proprietate din comună. Mai mult încă, micii proprietari vor putea fi expropriați și transportați în regiuni unde din parcelarea unei mari moșii ar rămâneă oc. Această colonizare internă făcându-se în condițiuni economice, nu va da rezultatul dezastros pe care l'a dat cealaltă.

Diferențierea micii proprietăți se va face treptat. Acolo unde posibilitatea de muncă agricolă sau altfel asigură venituri accesorii micului cultivator, el nu-și va vinde proprietatea, chiar neeconomică. Vor vinde însă toți aceia, și sunt cei mulți, cari nu au o întindere suficientă pentru o plugărie independentă, sau nu au putința de a o lucra în bune condițiuni. Diferen-

țierea micii proprietăți va face selecțiunea proprietăților, pe care inalienabilitatea a stânjenit-o.

II, Cum se face a doua operație necesară restabilirii echilibrului în repartitie, micșorarea latifundiilor? Țin să spun dela început că nu mă gândesc de fel la o nivelare socială.

Ceeace pun în discuție, ca neeconomică și trebuind să fie micșorată, ie proprietatea latifundiară în *formă continuă*, iar nu proprietarul care ar putea fi prea mare prin mai multe moșii în diferite părți.

Cum se va putea ajunge la micșorarea latifundiilor. In mod natural, prin curmarea cauzelor cari mențin marea exploatare: munca feudală și deprecierea valorii iei. Pentru aceasta însă trebuie organizată independent întreaga mică proprietate. S'ar putea, în mod indirect, substituind pe latifundii mării exploatare a rendășești, mica exploatare țărănească; cu aceasta, de sigur, multe din neajunsurile proprietății prea mari dispar. Totuși, pentru un echilibru mai stabil și economic și social, ie necesară o repartitie mai normală a proprietății. Și în cazul acesta nu sunt decât mijloace artificiale pentru a micșora prea marea proprietate; fie un impozit progresiv cu întinderea, fie unul mai radical și mai sigură *exproprierea*. Susținătorii acestei păreri, socotesc ca operația să se facă după o normă variabilă cu întinderea, procentul iei crescând cu suprafața — respectându-se moșiile până la 500 h. Exproprierea are meritul de a fi precisă și de a da deodată o mare întindere de pământ, care, împreună cu aceia ce s'ar putea obține prin cumpărarea sau exproprierea micilor proprietăți, ar face posibilă o serioasă organizare a gospodăriilor țărănești.

Nu mă sperie de fel o asemenea măsură excepțională, făcută în condițiuni drepte sunt chiar convins că ar avea efecte bune pentru însuși marea proprietate, în multe privinți. Micșorându i suprafața, va putea intensiva cultura, capitalul obținut din vânzare va servi la aceasta. Multora le va ușura greutatea obligațiilor financiare de tot soiul. Sering vorbind de rezultatul politicii de colonizare din Prusia de Est, zice: „Ceeace a rămas din marile proprietăți a câștigat „considerabil din această micșorare, din punctul de „vedere al intensivării culturii și al importanții pro- „ducțiunii“.

Când însă în locul obligațiunii de a vinde, se sfătuește cedarea unei anume părți din moșie pentru cultura în dijmă, ca panaceu al chestiei sociale, îndoiala nu mai ie permisă. Stabilirea acestei noi forme de proprietate, proprietatea comună, înseamnă pentru moșie revenirea înapoi, la situația dinnaintea rescumpărei clăcei. Pentru cine are clar în minte că viitorul proprietății ie în deplina iei libertate, ie neîndoios, că exproprierea simplă ie preferabilă servituției; căci evoluția ei nu trebuie împiedicată prin stabilirea acestui sistem inferior agricol: *cultura în dijmă*.

Și cum țărani nu au uitat încă vechile lor cereri pentru legiuirea pogoanelor și a zilelor pe clacă, obligația dijmei va fi prilejul reînceperii acelorași plângeri de învoială în care ispravnicii hotăreau; și nu se știe dacă, acum, cererea lor se va oprî la cele două din trei părți ale moșiei pe care le statorniceau odată regulamentele.

Sunt proprietari cari se împacă cu această idee de servitute. Preocuparea de a găsi un leac imediat și lipsa de pătrundere de ceace va condiționa valoarea proprie-

tăței lor în viitor, când va fi complet deslegată de formele agriculturii feudale, îi fac să fie lesne convinși.

Dar unde îi înțeleg mai puțin, ie că preferă să înstrăineze pentru folosință o bucată din moșia lor, în locul vânzării aceleași bucăți care s'ar face pe bani.

Aceiași lipsă de prevedere au arătat-o uni boeri din comisia proprietăței dela 48 (1). Când reprezentanții idealști ai țăranilor cereau împroprietărirea și încetarea regimului clăcei; unii din boeri le propun: libertatea personală, loc propriu de casă și continuarea stărei regulamentare însă cu dijma din $\frac{5}{1}$. Pentru atunci și chiar rițel mai târziu, poate că boeri aveau dreptate, ceace lipsea iera brațele de muncă care să dea la iveală rodnicia pământului înțelenit. Dar iei nu se puteau gândi, nici la drumurile de fier, nici la mașinele de treer, nici la desfacerea lesnicioasă a bucatelor peste mări; nu puteau prevedea enorma creștere a rentei pământului, care a rezultat tocmai din această liberare de servitutea țărănească.

Ar fi cea mai mare nenorocire, dacă această idee de obligație de dijma ar câștiga apărători. Aceptarea iei înseamnă nepriceperea totală a vieții noastre economice, și stabilirea ei va mări cumplit greutatea deslegării chestiei sociale agrare; căci va fi continuarea prin folosința pământului, a relelor urmări ce legile agrare au pricinuit prin proprietate; amândouă isvorind din același principiu: *milostenia*.

Această micșorare a prea marilor proprietăți, dacă s'ar face, va avea ca rezultat nu numai o ridicare de valoare pentru cele ce rămân, prin schimbarea tehnicii sau simplă îndesire a populației agricole; dar rezultatul politic și social va fi și mai însemnat. Pu-

(1) Colescu. Zile revoluționare.

tința micilor cultivatori de a deveni proprietari, stabilirea lor și a mijloacilor gospodari, vor da marilor proprietari megieși pașnici, sau chiar aliați.

Toți economiștii consiliază pe marii proprietari de a nu cumpără, orbiți de pasiunea pământului, toate moșiile disponibile, ci de a le lăsa să fie cumpărate și de lucrători agricoli. „Existența micilor proprietari „e cu deosebire utilă pentru că împlinește distanța „între salariați și marele cultivator printr’o serie ne- „întreruptă de scări. Perspectiva ridicării pentru cei „ce sunt activi, pricepuți și economi e un stimulent și o securitate“ (Roscher).

Cum se va organiza noua proprietate țărănească creată din concentrarea proprietății parcelare și din micșorarea latifundiilor.

Critica făcută diferitelor legi agrare ne va arăta drumul: *trebuie să facem ceea ce ele nu au făcut și să nu facem ceea ce au făcut.*

Principiele cari ne vor călăuzi sunt următoarele:

I) Organizarea proprietății în întindere economică minimă.

II) Constituirea e în forma cea mai prielnică spre a face din ea un organism agricol.

III) Limitarea până la un maxim inițial destul de ridicat, pentru a da variația necesară societății rurale.

IV) Interzicerea diviziunii mai jos de limita minimă necesară unei bune culturi și aceasta în vederea economiei naționale.

V) Libertatea înstreinării și chiar a concentrării ei, în mâini țărănești, până la un anume maxim spre a forma proprietatea mijlocie.

Voi examina pe cele mai însemnate.

Proprietata țărănească trebuie să fie economică (*economic holding* se cum zice în Irlanda); aceasta se poate înțelege în două chipuri: 1) Minimum de pământ care în condițiuni date, de climă, fertilitate, debușeuri și tehnică, poate asigura existența modestă a unei familii fără a fi nevoită să caute alte izvoare de câștig; 2) Maximum de pământ ce poate fi lucrat de proprietar și familia lui fără a plăti muncă.

Cea dintâi ar fi mica proprietate, iar cea de-a doua marea proprietate țărănească.

I. Care e limita minimă a micii proprietăți țărănești. Aceasta variază după pământ, climă, tehnică și după nevoile proprietarului. Voiu relua exemplul concret, de care m'am servit deja, și voiu socoti ca minimum de venit necesar unei familii compusă din 6 suflete, 400 lei. Iar pentru obținerea acestui venit, voiu luă ca normă producția mării proprietăți învecinate. Fiind pus în condițiuni agricole mai bune decât ucrătorul în dijmă pe aceeaș moșie, cu un asolament mai bun, e de admis că ar putea avea aceeași medie de producție ca și marele proprietar; mai mult încă, hrănindu-și vitele cu nutrețuri semănate, i ar fi posibilă fertilizarea și deci ar putea chiar întrece această medie. Media producției la pogon, a mării proprietăți în 12 ani de plugărie, e pentru grâu, în primii 6 ani de 7.14 h, în ultimii șase de 9,25 h.; superioritatea acestei din urmă se datorește și anilor mai buni, dar și cultivei, asolamentului cu leguminoase și desființarea grăului de porumbiște, în mijlociu deci 8.19 h. Pentru porumb, în primii 7 ani porumbul roș dă o producție medie de 9.30 h., în cinci ani din urmă porumbul dinte de cal, cultivat la tarla și în ogor de toamnă

produce în mijlociu 13.20 Hecto. amândouă fac media de 11.25 h. Celelalte plante au la pogon, orzul 10, mazărea 7, fasolea 5.

Asolamentul pentru 11 pogoane fiind următorul: 4 grâu, 3 porumb, 1 fasole, $1\frac{1}{2}$ mazăre și $1\frac{1}{2}$ orz, venitul lor, mai puțin sămânța va fi de 678 lei. La aceste 11 pogoane se vor adăoga alte două semanate cu lucernă, sau cu trifoi în asolament unde ploaia permite. Producția lor de fân, împreună cu paiele de mazăre, orz, porumb va servi la întreținerea à 3 vite. Punând încă 1 pogon loc de casă și gospodărie, drumuri și împrejurimi, ajungem la suma de 14 pogoane cari, în condițiunile de fertilitate, ploaie și tehnică date, produc un venit de 678 lei. Din aceasta trebuie scăzută amortizarea valorii, anuitatea va varia după prețul de cumpărătoare și după quantumul dobânzei. În orice caz, împreună cu fonciera, suma anuală de scăzut din total va fi de cel mult 300 lei, va rămâne deci venit net de 370—400 lei cât am văzut că e minimul necesar existenței independentă a unei familii țărănești. Acest minim ar fi depășit dacă, făcându-se stabulația permanentă, s'ar îngrașa locul; fânul de lucernă și paele asolamentului permit ținerea în stabulație permanentă a 1.000 kg. vite timp de 10 luni, producând aproape 30.000 kg. de gunoi. S'ar putea deci întreține moderat fertilitatea gunoind 3 pogoane în fiecare an și la interval de patru ani. Aceasta arată că în condițiunile agricole *actuale* nu mai mică exploatare ar putea intensiva cultură; vitele de muncă ajuugându i pentru un bun început de restituire.

Pentru o producțiune naturală mai mare întinderea va fi mai mică, pentru un pământ mai sărac ia va fi mai mare — venitul va rămâne același căci compensa-

rea s'ar face prin anuitatea care va fi variabilă—pământul fertil fiind mai scump, cel-lalt mai eftin.

II. Care este întinderea maximă de pământ ce poate fi muncit de o familie țărănească cu 4 brațe fără salariați.

Răspunsul la această întrebare ni'l va da cunoașterea câtimei de muncă hotărâtoare ce poate face un om în timp util. Ceeace hotărăște cultura prășitoarelor e prășila, iar a paioaselor, secera. Timpul util pentru prășilă e de 10 zile; pentru secera grâului, a orzului, a mazărei, a căror coacere se succede, poate fi de 18—20 de zile; un pogon de prășilă, mușuruit se face în 5 zile, un pogon de coasă sau de seceră în 4 zile. Urmând aceste norme găsim, că o familie cu 4 brațe de muncă poate cultiva 8 pogoane de prășilă și 18 de seceră, adăogându-i-se încă 6—7 pogoane pentru vite, ajungem la un total de 31—32 pogoane, care se poate socoti ca maxim de proprietate țărănească.

Cum se va constitui această proprietate? In *fermă izolată*, cu o formă pătrată sau aproape și cu locuința pe însuși exploatația (Hofsystem). Astfel stabilită gospodăria lui, țăranul nemai fiind nevoit să facă agricultură nomadă, și-ar putea îngriji și curtea și grădina. Il învinuim azi că nu crește păsări sau nu cultivă zarzavat. Mulți nu știu sau nu vor, dar chiar cel ce ar dori s'o facă nu poate din pricina sistemului de muncă actual. Când primăvara vine și munca e în toi, țăranul nevoit să se ducă departe și pentru a nu perde ziua pe drum, pleacă cu tot ce are acasă,

stabilindu-se acolo pentru o întreagă săptămână. În sat nu rămân decât néputincioșii. Cum să cultive zarzavat, sau să-și vadă de gospodărie când toată vremea e departe la câmp, sau când având puțința s'o facă, în lipsa lui rodul l'ar culege altul.

Locuind în mijlocul exploatației lui va avea tot timpul pentru grija curței și a grădinei. Munca agricolă va fi mai ușoară și câmpul mai des și mai bine lucrat, vitele mai bine îngrijite și tot timpul adăpostite vor fi mai rezistente, gunoiul produs pe moșie chiar va fi mai ușor de împrăștiat. Forma adunată îi va permite un asolament propriu în raport cu felul pământului și a mijloacelor lui; timpul semănatului și al culesului nu va mai depinde de voința celor mulți, plantațiile de arbori pe hotare îi vor adăposti recoltele de vân-turi uscate.

Astfel constituită proprietatea țărănească nu trebuie să ne oprim aci, am arătat care e limita minimă care nu se poate trece fără a compromite independența proprietarului, este și o limită pe care diviziunea nu-o poate depăși fără a compromite economia generală. Aceasta este limita minimă în care un asolament este posibil, în care munca cu instrumentele se poate utiliza fără pierderi mari de timp și în care restituirea e asigurată. Această limită variază cu natura pământului și cu sistemul de cultură. În cultura alternă această limită agricolă se confundă cu limita economică, poate chiar mai jos. Căci dacă în cultura intensivă 5 pogoane ar fi suficiente pentru hrană, pe lângă acestea mai trebuie alte 5 pentru nutrețurile semănite.

E deci o necesitate socială și economică de a împiedică divisiune a *noilor* proprietăți țărănești. În re-

giunile producătoare de cereale din Germania, unde mici proprietari nu puteau găsi muncă în apropiere, divisiunea în natură s'a stabilit foarte greu, chiar înainte ca indivisibilitatea să fie hotărîtă prin legi. La noi cea ce a permis divisiunea în natură, a fost puţinţa pentru micii cultivatori de a găsi prilej de muncă în marea proprietate învecinată cu câmpii mari şi braţe puţine. Nevoia ţăranului de a vinde munca a creat cultura latifundiară, destelenirea câmpiilor a împins şi mai departe neeconomică organizare a miciei proprietăţi, permiţându-i divisiunea până la parcelare. Această pulverizare micşorând la rândul ei rezistenţa ţăranului a întărit marea exploatare. Pentru viitorul nostru social şi economic diviziunea noilor gospodării trebuie împiedicată. Soluţia ne-o va indica colonisările din Prusia orientală.

N'am vorbit, încă nimic de *proprietatea mijlocie*. Socot că nu e nevoie de crearea ei. Această formă de proprietate va rezulta în mod natural din concentrarea proprietăţii ţărăneşti, care trebuie permisă până la anume limită şi din diviziunea firească a marei proprietăţi prin succesiuni. Cu toate că rolul ei social a fi mare, căci dela distrugerea viilor această clasă interesantă a rămas foarte redusă; totuşi în faţa gravităţii problemei miciei proprietăţi, organizarea acesteia se impune mai întâi.

Dacă latifundiile trebuie să dispară, marea proprietate nu. Ea e necesară evoluţiei agriculturii: Toate progresele tehnice în cultura pământului şi a vitelor ia le-a făcut; toate îmbunătăţirile funciare ei se datoresc. — Conducerea inteligentă, capital sau credit in-

semnat, putința de a organiza producția în raport cu cerințele târgului, inițiativa în experimentarea noilor metode de cultură, selecțiunea cerealelor sau a vitelor, fac din menținerea mării proprietăți o chestie de o mare importanță economică. La noi această importanță e și mai însemnată, căci în curând se va pune marea problemă a transformării agriculturii noastre. Căci ce am făcut până acum; am exploatat pământul ca o mină. Cu milioanele de hectolitri de cereale ce trimetem peste graniță, exportăm părțile din pământul țării sub formă de milioane de kgr. de azot, potasă, acid fosforic etc. Nu facem nimic ca să restituim pământului ceea ce-i luăm cu cultura noastră răpăce. Folosindu-ne de avuția pe care secolele o acumulase, am risipit-o fără să ne gândim că aceasta o să aibă un sfârșit. — Dar timpul a sosit. — În multe părți ale țării agricultorii se plâng. că producția a început să scadă, „*pământul s'a mâncat*“. Două săptămâni de secetă compromise recolta, ieri zic că timpurile s'au schimbat. Ce s'a schimbat n'a fost clima, ci pământul; căci mai puțin bogat îi trebuie mai multă apă ca să nitrifice sau să solubilizeze compuși inorganici. Și aceasta nu e decât începutul, Se poate socoti numărul recoltelor pe cari azotul sau acidul fosforic, aflători azi în pământ, le va mai permite. — Dacă sistemul de cultură nu se schimbă, pământul va să răci mereu. Rodul lui va fi atât de mic încât nu va plăti munca; vom reveni iarăși la cultura pastorală din nainte cu o populație de trei ori mai mare.¹⁾

(1) Aceasta nu-i numai o părere închipuită. Se cunosc observațiile celebre ale lui Lawes și Gilbert. Din aceste experiențe urmărite timp de de 30 de ani, multe învățături se pot scoate. Voi cită pe cele referitoare la efectul secetei din 1870 asupra producțiunii fânului; sunt foarte convingătoare.

Cine va deslegă această problemă agricolă a viitorului. Cine va luă inițiativa acestei transformări tehnice, și va da pilda pe care cei mulți vor urma-o? Aceasta va fi rolul marei proprietăți. La noi mai mult ca ori și unde menținerea ei se impune.

Afară de aceasta marea proprietate mai are și un rol mai apropiat. Ia dă posibilitate de muncă micii proprietăți învecinate, suprimarea ei în regiunile cu populație deasă și proprietăți îmbucătățite ar fi o nenorocire. „In Eisenach de jos majoritatea proprietarilor „funciari posedă mai puțin de 5 h. Situația lor e puțin favorabilă, marea proprietate neavând o importanță suficientă (12.5%) pentru a asigura clasei micilor proprietari, utilizând brațele lor ca salariați, ocupație și

	1836—1870,		1870.	1870
	Medie			Deficit
1. Fără îngrășaminte	2271 kg.	725 kg.	2.046 kg.	
2. cu îngrășaminte minerale și săruri amoniocale	6527 "	4625 "	2.902 "	
3. cu îngrășaminte minerale și nitrat de sodiu	7250 "	7000 "	250 "	

La noi această secătuire a pământului are o mai mare importanță, din cauza constituției fizice a solului agricol, format în majoritate de pământ negru. (Căci dacă în terenurile argiloase chcstiunea se poate reduce în definitiv la o restituire de îngrășăminte himice, în pământul negru ie ceva mai mult. Ceace formează cimentul aglomerator al grăunților de nisip cari constituiesc peste 80% din pământul negru, e *humusul*; tot lui se datorește și calitatea igroscopică. Această putere de a imagazina și reține umezeala având un efect agricol determinant în clima noastră secetoasă, importanța humusului e enormă. Ei bine, prin repetirea recoltelor, humusul se arde și nerestituirea lui ne expune mult mai repede la relele efecte ale secetei, decât le ar fi condiționat numai secatuirea substanțelor minerale. Clima noastră continentală împiedcând refacerea humusului prin vegetația naturală, nevoia restituirii lui prin gunoie nu va întârzia.

„un salariu suficient“¹⁾. Asemenea în marele Ducat de Hessa una din cauzele miseriei micilor proprietari ie lipsa marilor proprietăți. — „În părțile unde domnește succesiunea în natură, zice dr. Kuno Frankestein, „unde pământul ie împărțit în atâtea bucăți câți copii sunt; fiind dată micimea parcelelor nu-i lipsă de lucrători. Dar trebuința de muncă nu-i prea mare în aceste părți de mică proprietate țărănească, cu deosebire când nu există mari proprietăți. Astfel că proprietarii acestor mici bunuri n’au puțință, nici de a utiliza brațele lor în propria lor exploatare; nici de a lucra ca salariați. Situația lor e din această cauză foarte tristă“. Suchon analizând statistici găsește același lucru în Franța, emigrările spre oraș sunt mai mari în departamentele unde mica proprietate e mult pulverizată.

Marea proprietate hrănește pe cea mică și aceasta la rândul ei, îi dă puțință culturei prin brațe abundente. Aceste două forme de proprietate, în proporții normale nu se exclud, din contră se completează. Și cea mai economică repartitie într’o regiune e aceea unde alături de mici și mijlocii proprietari se află o mare proprietate, care să dea mijloc de hrană unora, imbold de propășire celorl’alți.

Cum va fi concepută instituția financiară însărcinată să organizeze repartitia proprietăți. Sarcina iei *principală* fiind concentrarea micii proprietăți, aceasta exclude o societate de acționari al cărui interes e dividenda. Stabilirea și urmărirea colonului exclud pe acea a unei simple instituții de credit intermediară între vânzător și cumpărător. Vechea concepție a casei rurale e foarte stîmptă, ia nu se preocupa decât de o-

¹⁾ Kautsky, Question Agraire.

perația mutațiunei în ia însuși; de acea singură grijă fu dea găsi persoana juridică care să facă operația, obștea și instrumentul de credit care s' o înlesnească, banca. Adevăratul ei rol însă de aci înainte începe—micul proprietar trebuie pus chiar dela început în cele mai bune condiții de reușită, va trebui să aibă vite și instrumente de muncă, i se va avansa bani pentru construcțiile necesare, iar dezvoltarea lui ulterioară va fi urmărită. Ai cere o parte din prețul cumpărării înainte e o greșeală, dacă în dorul lui de pământ, și ar vîndă vitele; căci mijloacele și priceperea unei bune culturi sunt suficiente. Bine lucrat pământul plătește și valuarea și munca. Proprietatea trebuind organizată, a ne opri concepția obștei ar fi o copilărie, căci nu lăsând pe mâna cărciumarilor, preoților și a dascălilor această operație vom deslegă problema.—Nu mă opresc la concepția, în aparență mai științifică, a acelor cari vîd în obște mijlocul de a realiza perfecțiunea mării culturi, prin munca colectivă.—S' au clădit visuri pe această idee.—Proprietatea individuală e aceea care corespunde mai bine interesului general: cel mai mare produs și perspectiva de a-l avea în propiu va da cel mai mare imbold în perfecționarea mijloacelor de a l ajunge.—Cooperativele de producție au dat rezultat slab unde au fost încercate. Cooperativele agricole de producție nu au dat nici unul. „cultura intensivă a pământului are ca bază cea mai solidă proprietatea individuală și din cauza aceasta pînă azi, cooperativele agricole de producție organizate pe modelul asociațiilor industriale de această natură nu au dat nici un rezultat“. Această formă superioară de muncă presupune o virtute socială nouă: *Solidaritatea*; pînă atunci ne vom aminti că trăim încă într' o vreme când zicerea lui Hobbes e adevărată.

Banca trebuie să cumpere direct și pe preț real moșiile ce ar fi de vânzare. Nu lăsând țărani orbii de patima pământului să târguiască cu proprietarul, care le va vinde pe bani scumpi pământ puțin, vom forma proprietari liberi. Cumpărarea directă ar avea și rezultatul de a evita conflictele posibile între țărani doritori de a cumpăra și proprietarii cari n'ar voi să vândă. În regulă generală se va cumpăra părți de moșie, împingând astfel la micșorarea latifundiilor, fără a desființa proprietatea mare. Și pentru aceasta va mai trebui, să nu se cumpere moșii mai mici de 500 H., decât în regiunile unde ar rămâne încă destulă mare proprietate pentru a asigura traiul prea micilor cultivatori și sub nici un cuvânt cele mai mici de 250 H. Nu se va cumpăra de asemenea în apropierea centrelor comerciale sau industriale, sau în regiuni unde sunt alte posibilități de muncă decât agricultura, bunăoară în regiunea dealurilor. Aceasta, spre a împinge populația rurală spre alte izvoare de câștig; căci în pornirea ei ancestrală nu vede azi ca mijloc de existență decât numai pământul.

Când se va cumpăra corpuri întregi, va trebui să se lase o parte din moșie în mare proprietate, întinderea ei va varia între 250 și 500 Hectare.—ea va cuprinde toată iustalația, clădiri, mori, heleștaie, păduri, etc.—În această formă se va vinde sau vechilor proprietari, sau altora. Va fi un mijloc de a nu depărta proprietarii dela țară, unde ei ar fi folositori și prin viața lor personală și prin îmbunătățirile ce ar face. În Irlanda s'a făcut acest lucru, reședința și anumita întindere de pământ împrejur au fost vândute foștilor proprietari, în aceleași condițiuni de plată cași micilor cultivatori. Aceasta până la un punct ar fi un îndemn

(1) Phillipovich—Politique agraire.

de vânzare pentru mulți proprietari, cari își iubesc moșia căci vânzând o parte și-ar putea păstră liniștit restul.

Această revizuire totală a proprietății la noi cere timp și continuitate; și e bine chiar să se făcă încet pentru ca selecțiunea operând, organizarea să se ușureze. Soluții cari să dea o deslegare repede și statornică nu există. Va trebui multă muncă, mulți bani, și un scop bine lămurit. Nu înșelând foamea, celor ce cer pământ, svârbindu-le câte-o bucățică, vom rezolvî chestia socială. Cu asemenea concepție am ajuns aci Răul trebuie curmat în pricinele lui, trebuie tratată cauza, nu simptomul boalei; și pentru aceasta trebuie să facem ceea ce am arătat până acum, complecta reorganizare a proprietății funciare. *Aceasta ne va da, proprietari destoinici, brațe libere de muncă și ordine socială statornică*

Nu țăranul proletar al legilor agrare poate fi un razem al ordinei sociale. Faptele au dovedit-o; trebuie diferenciat. Că mulți din iei vor deveni adevărați proletari, ie fatal. Ie și o necesitate, agricultura intensivă nu se poate face decât cu lucrători salariați. Acești lucrători independenți de pământ nu-i avem; organizarea micei proprietăți ni-i va da. Ni-i va da nouă plugarilor cari vom aveà cei dântăi nevoe; ii va da orașelor și industriei.

Intemeerea acesteia va fi necesară și pentru a absorbi sporul crescând al populației; căci cu toată intensivarea culturii, ie o limită, și la noi mai de grabă ca în alte țări, în producțiune. Timpul nu e depărtat când munca agricolă nu va indestulă creșterea populației; și o țară redusă să trăiască din exportăția grâului și porumbului; sau, își vede populația oprindu se pe loc; sau, și aceasta e regula, pe lângă cereale va exportă și sporul locuitorilor ei.

EXPLOATAREA PĂMÂNTULUI

ȘI

REPARTIȚIA FOLOSINȚEI

În afară de situația neeconomică a miciei proprietăți ceea ce îngreunează mult deslegarea chestiei agrare la noi, e modul de folosință a pământului de către micii cultivatori. Acesta atinge exploatarea și este intim legat cu producțiunea. Soluțiunea ce vom da celei dintâiu va influența și pe cea de a doua. Criteriu care trebuie să ne conducă e o mai mare producțiune. „Nici un sistem de repartiție sau de folosință, oricât de ideal ar fi, nu ar rezolvî nimic dacă producțiunea rămânând aceeași, ceea ce este de împărțit abia ajunge fiecăruia să trăiască. Prima problemă al unei politici economice este problema producției (1)“.

Pentru a treia oară în viața noastră modernă de Stat se pune această problemă a producției; e ultima dată când putem să-i mai dăm o deslegare științifică. Ceea ce nu am făcut la 64, și mai cu seamă la 89, trebuie să facem acum.

---

(1) Phillipovich—Politique agraire.

Trebuințele crescânde ale Statului, nevoia de hrană și de muncă a populației care sporește cer neapărat schimbarea tehnicii agricole și mărirea producțiunii. Această nevoie tehnică trebuie să avem în vedere în viitoarele legiuiri agrare, deslegarea ei în direcția evoluției normale ne va ușura pe cea socială.

Care ie sistemul nostru de exploatare și cari sunt raporturile de muncă între micii cultivatori și marele exploatatator.

Sistemul nostru de exploatare este feudal, în Moldova prin clacă sau chirie plătită prin muncă; în Muntenia prin ceea ce se numește colonatul partiar, plata în dijmă și cu oarecari prestații în muncă sau bani — schimbarea dijmei la tarlă din ultimii ani apropie această formă de cea dintâiu. Acest regim feudal al muncii se deosebește de cel trecut, prin aceea că colonul este liber, și că proprietatea nu are multiplele obligații ale proprietății feudale, cari constituiau câștigul colonului în acest sistem.

Toate popoarele occidentale au înlocuit această formă feudală de muncă, noi nu. Am arătat vorbind de proprietate, care e cauza menținerii ei. Bucățile de pământ ce li s'au dat prin diferitele legiuiri nefind îndestulătoare, micii cultivatori fură nevoiți să-și vândă munca marei proprietăți. Stavila vânzării acestor mici proprietăți îi legă pământului. Pe de altă parte, puțința pentru marea proprietate de a găsi la îndemână muncă cu brațele, vitele și instrumentele țaranului, au menținut-o în forma mare, făcând rentabilă marea exploatație. Și aceste două nevoi deosebite duseră la acelaș rezultat: stabilirea muncii feudale și a exploatații latifundiare.

Țăranul are nevoie de muncă în moșia boierească ca să trăiască, boierului îi trebuie această muncă în proporție din ce în ce mai mare. Plata pe care țăranul o dă drept chirie pentru petecul de pământ ce-l lucră, merge mereu crescând. Suntem departe azi de cele 22 zile regulamentare. Schimbarea condițiilor economice o făcea necesară însă. Cum s'a ajuns la acest rezultat Creșterea populației măbind oferta muncii a ieftinit-o, aceasta nu ar fi fost destul; sunt încă părți din țară unde populația e relativ rară și unde totuși condițiile muncii sunt defavorabile. Pentru aceasta a intervenit doi factori cari avură un rezultat comun; *restrângerea părții de moșie care rămâne de împărțit între țărani dijmași sau prestatori de muncă și marele cultivator*. Efectul acestei restrângeri a pământului oferit la învolală fu acelaș ca și când cererea ar fi fost mărită. Acești doi factori au fost: în Moldova și unele părți din Muntenia *Capitalul*, înlesnind cultura proprie cu mașini sau cu brațe străine; în Muntenia în părțile unde agricultura se făcea fără capital, *rușfetul*. Rușfetul nu e numai o îngreuiare de muncă, această muncă trebuie să se îplinească pe pământ, împlinirea ei micșorează suprafața moșiei care rămâne de lucrat în dijma și produce acelaș efect ca și cultura proprie prin capital — și de fapt acesta a fost mijlocul cel mai întrebunțat pentru a trece dela o dijma mai ușoară la alta mai grea. Această restrângere artificială a pământului oferit, a făcut ca îngreuierea muncii să meargă mai repede decât ar fi condiționat-o numai creșterea populației. S'ar putea zice că pe când populația a crescut în proporție aritmetică, dijma s'a mărit în proporție geometrică.

Cum trebuie prețuită chiria ce micul cultivator dă pentru bucata lui de pământ. Când aceasta se face în

bani lucrul e simplu, când se face în muncă sau în dijmă la tarlă, socotind prețul de târg al muncii prestate; dijma în natură trebuie socotită ca și o dijmă la tarlă: valoarea chiriei pe jumătate de loc o dă valoarea muncii făcută pentru cultura celeilalte jumătăți. Spun aceasta de oarece mulți pentru prețuirea dijmei, calculează valoarea produsului și împărțindu-l după cătimea dijmei află valoarea chiriei. Nu e drept, de oarece în obținerea acestui produs care intrece cu mult munca depusă, intervine și pământul. Proba cea mai evidentă e că noi am înlocuit peste tot dijma în natură prin dijma la tarlă, *ca formă agricolă mai superioară*. Mai de grabă s'ar putea zice, că valoarea produsului obținut pe partea lui de dijmă, reprezintă pentru micul cultivator prețul muncii depuse pentru obținerea întregului produs.

Aprecierea equității acestei valori diferă pentru moșie și pentru cultivator. Pentru *moșie* ceiace ar trebui să hotărască, e fertilitatea pământului, apropierea debușeurilor sau a căilor de comunicație, condițiunile climatei. Ast-fel dijma din $\frac{5}{2}$ e prea efină în pământul negru al județului Brăila; dijma peste din două e prea scumpă pentru regiunile prea deluroase ale jud. Buzău, unde și fertilitatea e mai mică și transportul mai anevoios. Ceiace a hotărit în realitate urcarea învoelii, deci și a valorii pământului ca arendă sau ca proprietate, nu au fost aceste considerațiuni teoretice. Nu valoarea mai mare de producțiune sau de desfacere a pricinuit această creștere; ci desimea populației și mărimea nevoilor ei. Aceasta explică dijma ușoară în pământuri fertile și dijma urcată în pământuri rele sau secătuite. Pentru *cultivator* ceeace e hotărâtor în aprecierea muncii pe care el o prestează, e cătimea de pământ ce-i rămâne

pentru uzul său personal, nu câtimea muncii cu care iel plătește aceasta. Țăranul cu dijmă din $\frac{3}{1}$ și numai cu 7 pogoane pe seama lui, e în situație mai rea decât acela cu 10 sau 12 pogoane, chiar dacă le ar plăti cu dijma din două sau mai mult.

În cazuri particulare trebuie ținut seamă de această deosebire; căci dacă neajunsurile din lipsă de întindere de cultivat pot fi reale; cele iscate de muncă mai multă, nu; până la limita, bine înțeles, unde aceasta întrece capacitatea de lucru în timp util. În multe părți însă creșterea dijmei a micșorat și partea micului cultivator, fără ca produsul culturii să se fi mărit, astfel că situația lui e rea și din punctul de vedere al insuficienței produsului pământului propriu și din prea multele prestații. Ne lipsesc complect datele pentru a urmări această schimbare de raporturi în repartiția folosinței, sau a putea judeca dacă azi ea este equitabilă — și fără o desăvârșită anchetă agricolă și economică aceasta e cu neputință.

Această creștere continuă a plății ce micul cultivator trebuie să o dea drept chirie, își are explicația și până la un punct îndreptățirea, în cererea crescândă în desfacerea și cultura mai lesnicioasă a produselor agricole. Și, în definitiv, dacă agricultura țăranului ar fi corespuns acestor schimbări economice cari scumpeau pământul, situația lui nu ar fi fost prea rea. Dar pentru aceasta nu aveam nici pregătirea și nici puțința. Munca lui se consumă într'un sistem de cultură înapoiat, a cărui producție era bună în trecut când pământul era larg, dar care e foarte neîndestulătoare acum când același pământ se împarte între mai mulți.

În multe părți folosința pământului de către micii cultivatori e poate neequitabilă ; *în toate e neeconomică*. Ce se propune pentru a lecuî aceasta.

1. Fixarea unui maximum de arendă și a unui minimum de salariu.

2. Obligația pentru proprietar de a lăsa o parte din moșie în condițiile de mai sus.

3. Un sistem care are pretențiunea să deslege și chestia socială și tehnică și pe care autorii lui îl numesc impropriu meteiaj.

Voi discuta primele două păreri din punctul de vedere al eficacității lor, în stabilirea unor juste raporturi între capital și muncă, fără a prejudeca chestiunea agricolă, rezervând-o s'o discut mai târziu și în special când voi examina a treia părere.

1. Fixarea unui maximum de preț ca arendă, fie în bani fie în dijmă, e cu neputință de stabilit în practică ; lipsindu-i sancțiunea. Dar nici în teorie principiul nu se poate susține. Ceeace hotărăște în principiu valuarea de arendă a pământului e valuarea lui de producțiune, determinată de fertilitatea lui naturală, de climă etc. și valuarea de desfacere a produsului. Această valoare de producțiune e variabilă după regiuni și se schimbă dela o moșie la alta, în aceeași moșie chiar, pe acelaș loc încă ea e variabilă cu felul culturii, schimbarea asolamentului schimbă valuarea ; cu tehnica, sunt pământuri cu doze mari de azot aproape infertile din lipsă de acid fosforic sau calce, simpla adăogire a elementelor cari lipsesc le transformă în pământ de prima calitate ; prin îmbunătățiri, terenuri de pășune de baltă se pot transformă în câmpii excelente prin drenajiu, nisipuri uscate pot deveni foarte fertile prin irigații. Valuarea de desfacere iarăși variază cu prețurile cerealelor și cu înlesnirea

comunicațiilor. Cum se poate oare împăcă fixarea unui maximum general și permanent, cu această mare variație a valorii de producțiune și în spațiu și în timp. Și pe urmă care e criteriul care va hotări, unde începe renta echitabilă și unde sfârșește. Care va fi etalonul care va măsura, dacă o valoare de dijmă anumită corespunde echitabil la o valoare dată de muncă? Greutatea muncii depusă pentru o produce? Și în cazul acesta rezistența muncitorului, capacitatea lui de lucru ar trebui să hotărască limita echității.

Mai mult încă, neechitatea folosinței micului cultivator e condiționată și de întinderea de pământ ce-i rămâne pentru a se folosi, în propriu. Deci chiar dacă în principiu, am admite, că s'ar putea hotări un maxim variabil după moșie și după părți de moșie, atât de maleabil în cât să se adapteze la toate posibilele schimbări de valoare datorite culturii sau tehnice, totuși nu am făcut nimic, trebuie să hotărîm cât pământ trebuie fiecărei familii de țărani, și aceasta variază cu numărul celor ce o compun, cu nevoile lor, etc. E atât de evidentă absurditatea pretenției de a fixa o limită, în cât însuși practica a demonstrat-o. Nu a fost situație psihologică mai prielnică pentru a impune anume condiții de muncă, decât aceea de astă primăvară. Mulți prefecți, oameni politici, socotind că pot modifica prin decrete raporturi economice, au hotărît, în graba lor de-a potoli răscoala, prețuri joase de arenze sau de dijmă. Care a fost rezultatul? Aceste edicte fură urmate acolo unde exploatorii au voit. În cele mai multe cazuri, s'a revenit la vechea invoială, cu deosebire că pentru a reveni aci a trebuit timp; căci țărani hotărîți de contractul prefectului și arendașul reținut de contractul proprietarului, fură

dirji. În definitiv țărani capitulară, maximul administrativ fu lăsat la o parte, și se reluă vechiul raport al muncii. Inșă timpul pierdut în parlamentări fu pierdut pentru agricultură, porumbul fu semănat târziu, seceta contribuind, recolta lui fu proastă. In alte părți hotărîrea administrativă a fost ocolită. Cunosc un mare agricultor, care îi rămâne, prin noua învoială, de acoperit în seceră o mare întindere de grâu. Lipsa anului i-a înlesnit operația, vânzând un car de paie pentru un pogon de seceră și-a acoperit deficitul. Se va zice că țăranul și-a vândut munca prea eștin, de sigur; dar când nevoia îl strânge, nu e lege care să-l oprească a primi condițiuni orcât de rele.

Această considerație se opune și eficacității practice al celui de al doilea principiu; minimul de salariu. Dâr mai intâiu se va hotărî acest minimum. Munca iute a cojanului care tae și ridică în clăi în patru zile un pogon; sau neîndemânarea munteanului căruia îi trebuie șase zile pentru acelaș lucru; hârnicia lucrătorului nostru cu ziua, sau îndolența celui din Moldova? A lăsă acest criteriu personal și a ne conduce după nevoile minime de viață, în afară că variabile, dar atunci trebuie tarifate toate mărfurile cari intră în consumația lui, pentru ca echilibrul să nu se strice.

Dar să admit că am fixat un minim de salariu; n'am rezolvit nimic; căci cea mai mare piedică a eficacității lui o face realizarea. Punerea în fapt nu e posibilă și controlul executării, dacă se poate concepe în muncă industrială concentrată, la țară e iluzoriu. Intre țăranul care are nevoie de hrană pentru iel și vite și între marele exploatator care poate așteptă, e ușor de ghicit cine învinge. Pentru a-l pune în situația de a luptă, vom ajunge nu prin decretări de prețuri artificiale și uniforme; ci prin întărirea lui ca organism

economic ; adică prin înlesnirea de credit, prin pu-
tința de a consuma bun și eficient și de a vinde cu preț,
prin educația lui tehnică și condiții agricole priel-
nice pentru o mai mare producție. Nicăiri camăta nu
a fost lecuită prin legi, aceasta nu-i decât simptomul
unei boale a cărei adevărată cauză e inferioritatea
economică ; combătând cauza vom vindeca boala și
simptomul va dispărea.

2. Obligația pentru proprietate de a da în folo-
sintă sătenilor o anumită parte și pentru care ei ar
plăti o anumită chirie, e o părere și mai extraor-
dinară. Aceasta înseamnă, pur și simplu, a reveni la
forma de proprietate dinnainte de 64, proprietate co-
mună.

Ceeace mă miră mai mult e, că s'au găsit proprie-
tari cari să se împăce cu această idee de servitute ; și
cari s'ar speria grozav dacă, în locul înstrăinării de
folosință, li s'ar propune de a dreptul, vânzarea.

Că s'au găsit politicieni cari s'o adopte e explicabil ;
în dorința de a satisface momentan cererea țăranilor
s'au oprit la această concepție simplistă inspirată de
vechile legiuiri. Dar ce se potrivește în condițiile econo-
mice de atunci, nu se potrivește acum ; ceeace eră just
sub stăpânirea legilor regulamentare, nu mai e acum.
Această chestie de drept, a fost rezolvită, bine sau
rău, pentru ambele părți prin actul răscumpărării
dela 64.

Ceeace însă e îngrijitor e că priceperea vieții so-
ciale și economice nu s'a schimbat ; e aceeași concepție
care a prezidat la vechile împroprietăriri : *câte-o mică
parte pentru fiecare ; și când pământ nu a mai fost
pentru proprietate, să se dea în folosință*. Să conti-
nuăm cu uniformitatea și mediocritatea clasei țărănești
caracteristică societății feudale. Ce nevoie ca țăranii

să aibă inițiativă, legea le indică *singurul mijloc de existență*, câteva pogoane de pământ în proprietate sau în dijmă; și ce nevoie să se trudească de a *sporî* măcar producția acestui pământ, căci neajungând se vor răscula din nou și legea le va mai hotări o bucată din moșia vecină. Iar cum cel mai bun sistem de cultură e cel feudal, ei vor continua să plătească folosința cum au plătit-o dela descalicătoare până acum: *prestând muncă*.

Autorii acestei reforme, menită să lecuiască chestia socială, au și fixat la a 3-a sau a 4-a parte a moșiei, porțiunea necesară de dat țăranilor. Cine va hotări alegerea și numărul lor? Cât le va veni de fiecare? Pământul ce li se va cuveni la împărțeală fi-va el suficient? și în caz de nu pentru restul pogoanelor învoite ce dijmă s'ar socoti? Lăsând-o pe aceasta liberă nu s'ar ajunge prin majorarea ei,—la compensarea ef-tinității dijmei obligate? Tot atâtea chestiuni a căror răspuns arată absurditatea și insuficiența acestei concepțiuni. Găsesc mult mai logic pe aceia cari, odată principiul bine lămurit, trag din el toate concluziile necesare: *fixarea actualului sistem de cultură prin revenirea integrală la legiurile regulamentare*.

N'a sosit oare vremea să întrebăm ce zice și agricultora? Socot că în reforme care o condiționează trebuie să aibă și ea o părere. Înainte însă de a discuta valoarea tehnică a acestor rețete voi face pe scurt istoria evoluției agriculturii în occident. *Această istorie trecută va trebui să fie pentru noi istoria viitorului*.

La începutul societăților sistemul agricol care le sprijinea existența eră păstoria. Stabilirea pe loc și îndesirea populației, transformă păstoria în agricultori; des-

țelenind o parte din pășune o semănară cu cereale, care după câțva timp eră din nou lăsată ca pășune, aceasta la intervale variabile : sistemul pastoral mixt neregulat. Mai târziu această alternare a pășunelor cu cereale se făcù în mod regulat : cultura alternă sau sistemul postoral mixt regulat. Când fertilitatea descrescù nu mai fu suficientă odihna naturală pentru a o restabili ; se înlocuì pășunea cu ogorul sterp lucrat. Mobilizarea pământului de mai multe ori în decursul verei, mărind nitrificarea și stărpind buruenele, permiteă o recoltă satisfăcătoare a cereale care urmă. Când pe ogorul sterp lucrat se puse gunoi, aceasta înlesni succedarea a două cereale : e sistemul trienal care a stăpânit mai toată agricultura feudală. Economia lui trebuia să se razime pe pășuni permanente afară din rotație ; succesiunea culturii eră următoarea : ogor sterp, cereale de toamnă, cereale de primăvară. Fiecare din aceste sole ocupau un loc deosebit în țarina comunală, fiecare cultivator aveà o porțiune determinată în ele. Trebuiau semănate cu aceeași sămânță, la acelaș timp și culese odată spre a permite pășunarea miriștilor ; locurile îmbucătățite, lip-site de drumuri, comunitatea proprietății, explicau această constrângere de asolament.

Fiecare sistem de cultură poate nutri un număr determinat de locuitori. Relativ rară trebuințele acestei populații producătoare de mărfuri de usagiu, erau satisfăcute cu agricultura sistemului trienal. Stăpânul feudal aveà puțința creșterii venitului, mărind claca. Populația îmulțindu-se s'a simțit nevoia schimbării tehnice. Sistemul de cultură trienal, care își bază fertilitatea pe pășuni permanente naturale și pe miriști, nu puteà hrăni vite suficiente pentru o restituție deplină ; producția scădea. Uniformitatea culturii în acest sistem

exclusea posibilitatea introducerii altor plante, cari, având cerinți fiziologice deosebite puteau prin alternarea lor să păstreze fertilitatea. De aceea pentru schimbarea lui a fost nevoie de o completă schimbare a proprietății și a muncii.—Aceasta se făcu stabilind proprietatea individuală și înlocuind munca clăcii prin muncă plătită.

Sistemul trienal a fost înlocuit prin sistemul trienal perfecționat, în care plantele furagere luară locul ogorului sterp. Aceasta permise o creștere de vite mai însemnată și deci o fertilizare și o producție mai bună.—Acest sistem însă nu asigură un echilibru agricol; căci în definitiv conducea tot la sleirea pământului. Necesitatea unei mai mari producții și înțelegerea condițiilor cari hotărau viața plantelor și asigurau fertilitatea solului schimbă acest sistem, înlocuindu-l prin cultura alternă și complimentul ei stabulația permanentă. Cerealele fură alternate cu plante sau rădăcini furagere. Vitele bine întreținute dădeau puțința unei restituiri echivalente a fertilității solului. Aceasta, mărită prin îngrășăminte chimice și cu ajutorul plantelor selecționate, făcu posibil maximul de producție în limitele actuale ale științei agricole.

Prin această libertate a culturii agricultura deveni nu numai intensivă, dar se și specializă. În agricultura medievală satisfacerea trebuințelor proprii eră principala, iar producția de târg accesorie. De aceea fiecare exploatare aveă aceeaș cultură, producând câte puțin din toate plantele necesare consumației. Indată însă ce barierele muncii feudale fură rupte, pământul fu cultivat în felul cum cultura lui eră mai rentabilă, exploatarea se specializă. Nu se mai hotărî prin decrete, nici întinderea culturii grâului, nici distrugerea viilor pentru aceasta, fiecare fu liber să cultive ceea ce voia

și ceea ce-i producea mai mult în condițiunile lui de exploatare. Rezultatul fu, o însemnată sporire a produsului pământului.

Cari au fost condițiile necesare instalării culturai alterne: 1) libertatea de cultură, 2) brațe de muncă libere, 3) concentrarea capitalului prin restrângerea suprafeței cultivate, 4) noi debușeuri. Am arătat că, în occident, cele dintâi două condiții, cari sunt capitale în hotărîrea acestui sistem agricol, au fost consecința emancipării proprietății, a cărei urmare imediată a fost pentru foștii clăcași transformarea a parte din ei în lucrători salariați, astfel *prin aceeași operație se obține proprietatea individuală și muncă liberă.*

În ce fază din această evoluție e agricultura noastră. Ca sistem de muncă suntem de sigur medievali; ca sistem de cultură e mai greu de precizat. În formă suntem în sistemul trienal, ogorul sterp fiind înlocuit cu porumb; în fond însă suntem mai înapoiți decât dacă am face agricultură pastorală alternă: căci nici umbră de restituire, măcar pe cale naturală nu se vede în cultura noastră. Deosebita fertilitate a pământului ne-a permis chiar sistemul trienal cel mai sleitor, în care câte-și trele solele produc cereale pentru vânzare. Execuția muncii în acest sistem e iarăși specială. Marea întindere de pământ, în care se învârteste o singură exploatare, face ca oamenii și vitele să se transporte și să stea zile întregi în mijlocul câmpului, când munca e în toiu. Aceste două particularități a modului nostru de cultură, m'ar facea să-l definesc, sistemul trienal sălbatic cu formă nomadă.

În moșiile țărănilor din cauza îngustimii lor și a pășunatului miriștilor, acest sistem îmbracă chiar forma

medievală a constrângerii asolării. Singur marele agricultor ar putea avea un asolament deosebit. N'are însă interesul să l facă. Lui îi trebuie plante puține și cu vânzare repede. Micul câștig pe mari suprafețe îl mulțumește, și când simte nevoia de a-l spori, urcă dijma. Face ca feudalul care pentru a-și îndestula trebuințele, nu cunoaște alt mijloc decât a mări claca. Producția mică nu-l stânjenește, de vreme ce diferența între ceea ce obține dela țaran și ceea ce plătește proprietarului e mulțumitor. „Le produit net le plus élevé „pour une étendue de terre déterminée, n'est pas toujours le produit brut le plus élevé (de Gasparin) Aceasta explică agricultura extensivă; iar la noi puțința de a îngreuiă dijma explică nu numai așezarea, dar și progresul ei.

Cultura sălbatică cu producție mică caracteriză agricultura noastră. Instituirea obligatorie a dijmei ar însemna imobilizarea ei în forma aceasta. Mai rău chiar. Se va face o bruscă înapoiere și renta pământului se va adapta mai jos; sistemul arendașesc va continua; iar câștigul va eși din diferența între producția inferioară a învoiților și renta micșorată a proprietarului. Cultura în dijma va perpetua munca feudală cu toate piedecile ce ea pune la schimbarea tehnicei. Munca feudală va face rentabilă marea exploatație, iar aceasta, arendașia. În toate țările unde ea există sub această formă își dă roadele. În Sicilia acest sistem de mețiaj anual menține latifundiile și intermediarul speculator: Gabeloti. Orice schimbare culturală când această formă de muncă există nu e cu puțință. Introducerea furagiilor artificiale, cultura vitelor, a plantelor industriale sau prășitoare, fertilizarea nu se pot face. Cultura pe mari suprafețe și specula pământului, fie ca cel speculat ar fi țaranul, fie că ar fi proprie-

tarul, nu se împacă decât cu cultura a 3—4 cereale, ușor de immagazinat și ușor de vândut; și acest sistem nefiind rentabil decât pe mari suprafețe, împiedică concentrarea culturii și a capitalului, deci, intensivarea.

Care e situația țaranu'ui în acest sistem agricol. Cu modul de împărțeală al locului, care i se dă anual și pe care nul mai are anul viitor, n'are nici un interes, nu să l fertilizeze, căci nu poate, dar nici chiar, să dea o cultură mai bună prășitoarei, sau să plivească cereala pentru a curăți pământul făcându-l mai rodnic pentru anii viitori. De când se face cultura în dijmă nu am văzut nici un mărăcine scos pentru a curăți locul, e tăiat doar pentru grapă și atunci în așa fel că lăstărește mai bine pe urmă. Asolamentul lui, dacă mai poate fi vorba de aceasta, va fi acela pe care il va hotări priceperea și interesul marelui exploatator, mărginindu-l în orice caz în cultura a 3—4 cereale de târg. Vitele lui slabe se vor hrăni pe pășuni arse și pe miriști goale, și fără vlagă vor zgâria pământul atât cât să acopere sămânța. Plante industriale, creșteri de vite, lăptării, nu sunt posibile într'o formă de exploatare unde tot ce nu-i de vânzare imediată n'are rost.

Oricare ar fi condițiile climei sau ale pământului, se va cultivă cereale; iar cultura lor se va face la acelaș timp, mai mult încă încetineala celui nevoiaș va hotări pentru ceilalți timpul. Dijma ne putându-se începe decât când toți au isprăvit.

Regimul de dijmă e regim de nivelare, el va întări la sat aceeași masă amorfă de veșnic nemulțumiți; căci marele exploatator n'are nici un interes să facă diferențierea. Din contră cu cât va aveà mai multe *nume* în moșie, cu atât munca se va face mai iute. Chiar dacă, prin excepție, ar dori selecționarea nul

vor lăsa ei însuși; când locurile sunt strimpte țării cer împărțeala de frați, părți egale. Ce poate eși din această împărțeală frățească a produsului unui pământ secătuit, decât o frățească mizerie.

Față de aceste neajunsuri tehnice ale culturii în dijmă, alți reformatori socotesc că soluția agricolă și socială o va da un sistem de tovărășie între marele și micul cultivator, pe care îl numesc impropriu Meteiaj și care în realitate, după cum voi arăta, nu-i decât o dijmă codificată și nu rezolvă decât interesul propunătorilor.

Dar să vedem care e valoarea agricolă a Meteiajului adevărat, astfel cum e în Franța bunăoară. Defectele lui vor fi și defectele, cu mult mărite, ale sistemului de tovărășie agricolă ce ni se propune.

Meteiajul e o formă agricolă intermediară între cultura servilă și arendare; el se observă în țările unde capitalul sau creditul sunt rari și unde variabilitatea producției nefiind compensată de prevederea cultivatorului, proprietarul percepe anual o parte din fructe variabilă cu recolta, în loc de o sumă constantă în bani. Iată definiția lui după de Gasparin „un contract prin „care, când cultivatorul n'are capital sau credit suficient pentru a garanta plata rentei, proprietarul ieă „această rentă prin părți proporționale din recolta fie „cărui an, în așa mod în cât media aritmetică a acestor porțiuni anuale să reprezinte valoarea rentei.“ De obicei partea proprietarului în acest sistem e de jumătate; aplicarea lui se face într'o fermă a cărei întindere nu întrece puterea de muncă a cultivatorului și a familiei lui. Această fermă izolată, are vitele necesare de plug și de prăsilă pentru a asigura o fer-

tilitate modestă, ele fiind procurate pe jumătate de fiecare din părți, hrana lor se reazemă pe pășuni naturale afară din asolament. Această formă de tovărășie din cauza uniformității dijei, se adaptează foarte greu variatelor condiții ale pământului, climei și cu deosebire ale perfecționărilor tehnice; de aceea starea staționară în agricultură e caracteristică acestui mod de cultură.

Mai mult încă, însuși *principiul* acestui sistem, adică împărțeala pe jumătate, exclude ori ce năzuință de îmbunătățire, atât din partea proprietarului cât și din partea cultivatorului; căci fiecare din ei beneficiind pe jumătate din sporul datorit muncii unuia sau capitalului celuilalt, nici unul din ei nu vor avea interes să-l producă.

Pentru ca imboldul către o perfecționare agricolă, prin capital sau prin muncă, să fie posibil în acest sistem, trebuie ca profitul global rezultat să fie *îndoit* decât profitul ordinar al capitalului, sau *îndoit* decât valoarea muncii depusă spre a-l obține; ca astfel împărțeala pe din două făcându-se să dea fiecărui cel puțin dreapta răsplată. Acest rezultat însă în agricultură nu se poate; căci dacă cu 1 de muncă sau de capital se poate avea un produs de 2; cu 2 de muncă sau de capital nu se va obține 4, ci bunăoară 3. Astfel că, dacă în primul caz, împărțind pe din două fiecare vor avea câte o parte, în al doilea caz nu vor avea decât $1\frac{1}{2}$; și acela care a depus două de capital sau de muncă pentru a obține rezultatul de 3 este *frustrat*, pe când celalt are un *câștig nemeritat*. În cât amândouă părțile, nu numai că nu vor încerca să mărească izvoarele producției, dar vor căuta să facă cele mai puține cheltueli în obținerea produsului; și

cultivatorul muncă mai puțină și proprietarul capital mai mic.

De ce în agricultură o muncă sau un capital îndoit nu poate da un produs dublu. „Aceasta își are explicația în acest simplu fapt că procesul fiziologic care „ne dă pâine și carne, are trebuință pentru a se efectua, „de luni și ani; că producția plantelor cere oarecare „suprafață de pământ, și că soarele și căldura, umezeala, acțiunea temperaturii, arătura care nu merge „decât până la oarecare adâncime, nu fac disponibile „decât oarecari cantități de materie; astfel producția „lucrurilor de consumație alimentară întâlnește limite „pe cari tehnica nu le poate trece 1)“. Desigur fiecare agricultor poate, până la un punct, să mărească producțiunea, dar de acolo înainte numai cu o muncă sau o cheltuială care merge crescând, până când ajunge la o limită unde produsul, deși mărit, nu mai e proporțional cu munca și cheltuiala făcută spre al obține. Aceasta e legea pe care economiștii o numesc: *Legea rendementului neproporțional*. Este deci o limită în producție, aceia peste care munca sau capitalul nu mai dau un rezultat proporțional. Această limită în metejă e atinsă mai de grabă, prin faptul că rezultatul trebuie împărțit în două. De aceia forma de tovărășie agricolă e refractară ori-cărui progres tehnic. Voiu da două exemple:

Presupun un proprietar al unui teren nisipos în condițiuni de a fi irigat și pe care îl cultivă în dijma din două. Producția naturală prin munca țaranului e de o chilă de porumb la pogon = 42 lei; împărțind pe din două revine fiecărui câte 21 lei, proprietarului ca rentă, cultivatorului drept plata muncii. Acest

1) Smoller. Economie politique, trad. franc.

proprietar ar dori ca făcând irigație să sporească producția. Calcule făcute arată, că trebuie socotit, dobândă, amortizarea mașinilor, combustibil, personal, la minimum 20 lei de pogon (6.000 lei anual pentru 300 pogoane). Pământul irigat ar da o producție îndoită, 2 chile sau 84 lei de pogon. Acest produs brut împărțindu-l pe din două, proprietarului 'i va rămânea 42 lei, din care scăzând cheltuiala de irigație de 20 lei, renta pământului se va ridica la 22 lei de pogon, cu doi lei mai mult decât în cultura primitivă, admitând că cheltuelile de îmbunătățire nu depășesc bugetul fixat. Are oare proprietarul interes să încerce această ameliorare? Desigur că nu.

Să vedem dacă cultivatorul are interes, la rândul lui să sporească producția prin muncă, sau prin condițiuni mai bune de cultură. Presupun un pământ de-o fertilitate mijlocie care, cu o singură arătură și o rariță produce o chilă de porumb la pogon; partea fie-căruia și proprietar și țăran e de 21 lei. Dacă țăranul ar face un ogor de toamnă și o sapă suplimentară, producția ar crește de sigur cu un sfert de chilă la pogon; dacă însă ar mai și gunoi această producție ar mai spori încă cu o jumătate; deci trei sferturi de chilă în plus, cari fac 31,50. Această valoare trebuind s'o împartă cu proprietarul, îi rămâne partea lui 15,75. Cât costă munca depusă spre a obține această mărire de producție? Un pogon ogor de toamnă 5 lei, o sapă suplimentară 5 lei, gunoitul în sarcina porumbului minimum 10 lei; în total 20 lei. Drept această i se cuvine un produs în valoare de 15,75. Iată deci că nici cultivatorul n'are interes de a spori producțiunea prin muncă. Aceste piedici la îmbunătățiri nu se ivesc nici când proprietarul exploatează singur plătind munca; nici când țăranul cultivă ca arendaș;

căci în loc de a împărți produsul brut vor împărți produsul net. Putința de a se folosi singuri de roadele muncii sau a capitalului e cel mai bun îndemn de a le mări.

Experiența dovedește ca juste aceste considerațiuni teoretice; căci peste tot meteagiul a făcut să decadă agricultura sau cel puțin s'o mențină într'o stare staționară. H. Passy spune, că în acest sistem cele mai bune culturi sunt cele ce cer puține avansuri, cele mai rele cele ce cer mai multe, oricare ar fi suma excedentului realizat. Cultura în acest sistem e condamnată să rămâie săracă și înapoiată, nu poate să devie intensivă dând o producție mai mare în cereale cu atât mai puțin în culturi industriale. Bertagnoli, care l'a studiat în Italia, îl găsește dezastros, căci ține cultura în proceduri extensive și condamnă populația la miserie endemică. De Gasparin, care l'a cunoscut bine, și căruia i-a trebuit multe efortări ca să introducă pe proprietățile lui, exploatate în meteagiul, cultura lucernei, zice „că o meterie comparată cu o „fermă, sau cu o proprietate cultivată de stăpân, va fi „totdeauna mai rău cultivată și mai rău întreținută“.

Care e situația cultivatorului în acest sistem? Putința de a plăti renta cu producția pământului *oricare ar fi ea*, îl face leneș, îi ea orice imbold de muncă, de inițiativă sau de prevedere; necesitatea de a împărți produsul cu proprietarul îl condamnă la cultura plantelor a căror cheltueli nu întrec jumătatea produsului.

Care e situația proprietarului? principiul tovrășiei se opune la îmbunătățiri funciare; variabilitatea recoltelor nu-i poate da un buget fix, marea supraveghere îl condamnă la o mare pierdere de timp. Nefind agricultor de meserie și neputând fi nici rentier; când

acest mod de cultură e asociat cu existența unei mari proprietăți, face imediat să apară intermediarul necesar care asigură proprietarului rentă constantă și timp liber; *arendașul*.

Acestea sunt criticele ce se aduc sistemului de cultură numit meteiaj. În toate țările progresul agricol a avut ca rezultat înlocuirea lui prin cultura proprie sau prin fermaj. Dar pe când meteiajiul are oarecari calități agricole, ce ni se propune sub numele de tovrășie agricolă, nu-i altceva decât o dijmă legiferată și obligatorie pentru țărani. Ideia acestui sistem de tovrășie a plecat din două părți ale țării cu pământ mult și populație rară, Covurlui și Ialomița. Și nici că putea să vie din altă parte. E aici o dovadă de adevărul teoriei lui Loria, a *pământului liber*. Pământul liber șerbește munca și cu cât el e mai întins, cu atât șerbirea e mai puternică; munca nu-și capătă libertatea decât atunci, când tot solul fiind ocupat, nu mai hotărăște ea prețul. Observație foarte dreaptă și care se adevărește pe deplin la noi, unde principala cauză a nereușitei tuturilor reformelor a fost pământul înțelenit. Teama de a nu-l putea lucra cu brațele rari, a făcut pe stăpânitori să se opună cu cea mai mare îndârnicie la liberarea muncii. Ceace ni se propune azi, sub forma de tovrășie, nu-i decât un ultim ecou a vechilor legiuri cari legau munca în folosul pământului. Iată de ce ideea acestei tovrășii obligatorii pentru țărani, nu putea să vie decât din părți de țară cu pământ mult și brațe puține. Aceasta e o indicație, condițiile de muncă explică restul.

Voiu discuta numai proiectul de lege al Ialomițenilor. Din analiza lui reese că numai interesul folosinței actuale a fost mobilul care a împins la facerea lui.—În județul Ialomița, învoiala din două simplă, fără alte

obligații, e un desiderat, care nu-i împlinit peste tot, și care realizat mulțumește dorința de câștig a marului exploatator. Renta pământului fiind relativ mai joasă ca în alte părți de țară.

Prin noul proiect de tovărășie se impune învoiala din două, cu obligația pentru cultivator *peste aceasta*, de a ogorâ, de a plivi, de a transporta tot produsul la gară și chiar de a gunoi.—Aceasta înseamnă că tovărășia care se îngrijește de soarta țăranului, îi cere peste ceace dă azi încă o sumă de munci, care toate împreună fac, fără a mai socoti gunoitul care nu-i cu putință, cel puțin 10 lei mai mult, de fiecare pogon convenit exploatării sau proprietății; se pare că țăranii nu au voit să primească tovărășia. Nu i de mirare.

În principiu acest sistem are pretenția să lecuiască neajunsul social și agricol al regimului actual de folosință. Cum le resolvă. Continuarea exploatării latifundiare cu forma ei de cultură nomadă și cu toate neajunsurile tehnice ce isvorăsc din ea; locurile cari se *trag la sorți* în fiecare an; pășunile naturale și miriștile ca hrană pentru vite, dijmuitul cu *pierderea lui enormă de timp*, arată preocupările tehnice ale propunătorilor. Sancțiuni legale severe în executarea muncii; dreptul exploatatorilor de a alege pe cei cari pot avea pământ și cât pot avea și infine împlinirea rămășițelor de datorii de către administrația financiară și după legea urmăririlor arată sentimentele lor altruiste (1).

(1) Mi-am procurat prea târziu interesantul studiu al D-lor Verona și Korne, că să am timp de a-l discuta în întregime. Voi face numai o singură observație, care va arăta temeinicia părerii mele că tovărășia, chiar în condițiile superioare în care se pun autorii, nu poate fi rentabilă pentru nici una din părți. Autorii proiectului de tovărășie agricolă socotesc că țăranii

Acest sistem agricol, dijma simplă sau în tovărășie

vor avea în diferite ipoteze câștigul următor. Voiu lua pe cele care ne interesează.

E. Asociația țărănească proprietară : 94 180

F. " " țărănească arendașă 101.100

G. Tovărășia cu producția actuală 100.000

H. " " " mărită 113.500

Examinând aceste cifre ar reeși că situația financiară a țăranilor ar fi mai bună muncind în tovărășie după sistemul D-lor Verona și Korne; decât dacă ei ar fi proprietari sau arendași ai moșiei.

Să fie oare adevărat? Nu. Aceste concluzii se reazămă pe două majorări de cifre.

I. În ipoteza țăranilor proprietari, s'a prețuit hectarul de pământ arabil cu 900 lei, ie mult, acesta ie prețul cu care iel se vinde în Ilfov. În mijlociu în toată țara socot că nu poate fi prețuit mai mult de 700 lei; dobânzile și amortizarea în loc de 6%, le voi calcula cu 5.70%. cât și la Creditul rural. Această diferență în preț și în anuitate ușurează cheltuiala cu 19.920 și duce câștigul net la 114.100

II. În ipoteza țăranilor arendași; s'a socotit prețul de arendă al hectarului cu 52 lei, exagerat, îl voiu socoti iarăși în mijlociu în toată țara și în corcondanță cu prețul de cumpărătoare (5% la 700 lei și fonciera) la 40 lei, ceace ie bine. Prin aceasta se reduc cheltuelile cu 18.000 lei; deci câștigul net se mărește în proporție, el va fi de 119.000.

Vom avea deci cu această reală prețuire a pământului și a chirii lui, următorul tablou care va arată câștigul țăranilor în diferitele ipoteze,

Tovărășia cu producția actuală 100.000

" " " sporită 113 500

Țăranii proprietari 114 100

Țăranii arendași 119.100

Astfel dar, rămâne neîndoios ca pentru țăran exploatația proprie, ca arendaș sau proprietar ie cea mai rentabilă; căci se arată superioară, prin însuși calculele rectificate a D lor Verona și Korne, modului de exploatare prin tovărășie; chiar admitând în acest sistem o producție la grâu superioară cu 3 Hecto la Hectar. Aceste cifre nu se schimbă mult, dacă obice-

e o formă înapoiată de cultură care a fost înlocuită peste tot; căci insuficiența producțiunii ei—nu-i compatibilă cu o populație mai deasă. Dacă la noi populația a sporit, deși tehnica a rămas aceeași, e că au fost locuri nepopulate cari s'au cultivat treptat. Dar acum aproape toată suprafața agricolă a țării e cultivată; și populația începe să devie în multe părți prea deasă. Dacă ar fi să continuăm slaba producție actuală, timpul e foarte apropiat când va trebui să ne gândim a trimite peste ocean sporul locuitorilor. „Când oamenii „se simt pe jumătate bine în o anume densitate, se „produce o repede creștere a populației; și numai când „această creștere s'a produs, *când constituția socială „pârâie* din toate părțile ca o haină prea strimptă; „atunci se simte nevoie de progrese tehnice și comerciale, de progrese morale și intelectuale, de instituții mai bune. Popoarele cari nu sunt capabile de „această transformare rămân staționare, îmbătrânesc, „merg la ruină. Cele ce sunt sănătoase și tari trec „pasul dar nu fără dificultăți; ci cu lupte și eforturi cari durează adesea mai multe generații“ (Smoller). Constituția noastră socială pârâe, suntem în minutul decisiv când trebuie să facem primenirea integrală a cadrelor sociale și a izvoarelor de producție. Hotărîrea ce vom lua ne va împinge înainte, sau ne va țintui pe loc. Agricultura e cea dintâi care are nevoie de transformare; căci pe ea se reazemă hrana oame-

tându-se că prețuirea ar fi joasă, am socoti Hectarul cu 800 lei ca preț de cumpărătoare și 45 lei ca arendă. În amândouă cazurile câștigul țăranilor, proprietari sau arendași, ar fi superior tovarășiei, iel n'ar fi întrecut decât de tovarășia cu producție sporită: dar acest spor de producție ar fi mai ușor de realizat de țărani singuri conduși de un șef de cultură, decât în tovarășia boerască.

nilor și nevoia bugetului mărit. Amândouă cer intensivarea culturii prin schimbarea tehnicei — odată făcută aceasta va ușura și chestia socială; căci brațe multe își vor găsi întrebuințare și producția sporită va mări salariile. Nu e nici o reformă, ori cât de echitabilă ar fi, *care poate asigura pacea socială dacă în acelaș timp nu se schimbă și producția.*

Însă agricultura intensivă, nu se poate face decât cu vite, deci cultura de plante furagere, cu instrumente proprii, cu lucrători salariați. Ce trebuie să facem pentru a ajunge aci? Ceea ce au făcut și alte popoare când li s'au pus problema schimbării tehnice. *Să rupem comunitatea de muncă, desființând sistemul feudal al dijmei; să diferentiem clasa rurală în apurictori și salariați; să îndreptăm proprietarii spre cultura proprie și țărani spre arendășie.* Legile trebuie să înlesnească evoluția în această direcție, nu s'o stăvilească întocmind servituți de dijmă sau maxime de invoeli cari sunt menite să dispară.

Viitorul agriculturii și al proprietății e în completa libertate. Nu legând moșia într'o formă agricolă inferioară vom ușura greutatea socială; ci îndreptând-o spre evoluția ei firească, emanciparea deplină de legăturile feudale. Repede schimbarea a producției va arăta proprietarilor, cari nu văd azi decât agricultura dijmei, cât de înșelați erau în prevederea lor. Pentru aceasta însă se cere din partea lor pricepere: proprietarul trebuie să fie agricultor. Se cere capital: suprafața exploatației trebuie micșorată. Va arăta țăranilor, că traiul lor omenesc nu se reazemă pe invoială. Codașul muncind pe plată, va găsi mai multă socoteală decât să sgârâe mizerabil 7 pogoane cari abia îl fac să trăească; iar fruntașul, lucrător în dijmă azi, își va spori considerabil venitul lucrând pe soco-

eala lui ca arendaș. Pentru aceasta se cere însă ca societatea rurală să fie diferenciată.

Cu actualul sistem agricol când venitul mediu nu întrece suma de 40 lei de pogon, fără sămânță, dijma ie avantagioasă pentru amândouă părțile; când ajunge la 50 lei cultura în dijma din două numai e rentabilă pentru marele cultivator., el o urcă; când produsul trece de 60 de lei cultura proprie se impune; căci decât să urce dijma, proprietarul are mai mare interes să muncească cu salariați; iar dijmașul să plătească arendă chiar dacă dijma ar fi numai din două. În exemplul concret care l'am luat până acum, o familie de învoiți muncește în mijlociu 20 pogoane în dijma din două cu un produs net fără sămânță de 850, partea invoitului ie deci 425 lei — Această mijlocie ie formată din fruntași și mijlocași lucrând 24 — 26 pogoane care le dau un venit pentru partea lor de 500 — 550; și din codași cu 14 — 16 pogoane de dijma și cu un venit pentru ei de 300 — 350. Când produsul ajunge la 60 de lei pogon, căteștrele părțile, proprietarul, țăranul fruntaș și codașul, au interes să înlocuiască dijma; căci fiecare din ei vor avea mai mult câștig; proprietarul cultivând singur, fruntașul plătind arendă, codașul muncind pe bani. — Cele 20 pogoane cari le muncește în mijlociu un țăran, dând un venit de 1200 lei, partea lui de dijma ar fi 600; dacă însă ar fi arendaș, plătind o arendă de 440 lei; ceia ce i-ar rămâne ar fi 760 lei. Dacă proprietarul ar cultivă singur ar plăti 428 lei munca celor 20 pogoane ⁽¹⁾ și venitul lui ar fi de 772

(1) 6 pog. grâu — întorsătură și seceră	18=108
6 pog. porumb — sem. 2 sape, cules	26=156
2 pogoane fasole idem " "	26= 52
4 pogoane mazăre, ovăz semănat, secerat	18= 72
2 lucernă, două coase	20= 40
<u>20</u>	<u>428</u>

lei; iar codașul care le va lucra, împreună cu muncile accesorii, zile la mașină, zile în curte, chirii etc. și-ar face un venit de peste 500 lei, în loc de 300—350 cât îi dau cele 7—8 pogoane muncite în sistemul de azi.

Iată cum mărirea producției și desființarea dijmei desleagă problema; pentru aceasta însă se cere ca pogonul să producă 60 de lei⁽²⁾ și selecțiunea țăranilor să-i împartă în plugari și salariați. — Și cu cât agricultura se va intensiva, cu atât salariile plătite vor fi mai mari și debușeul de muncă mai larg; iar renta pământului, deși mărită, va avea o parte proporțională mai mică din totalul produsului brut.

Aceasta ie după mine soluția. Desființarea culturii în dijmă și înlocuirea ei, pentru proprietari prin cultură proprie, pentru plugari prin arendări. Proprietarul ne stânjinit de obligația dijmei va face toate îmbunătățirile și va concentra tot capitalul pentru o cultură mai intensivă. Țăranul pus în condițiuni mai bune de cultură și ne mai împărțind cu proprietarul, va munci mai cu folos. Dar această transformare nu se va face dela sine, și chiar dacă s'ar face, ar cere mult timp. E așa de ușoară cultura în dijmă, și pe mari întinderi ea dă așa de bun câștig, fără capital și fără pregătire; încât mereu se vor găsi arendași cari să ofere proprietarului arenze mărite prin urcarea învoelii. Renta pământului crescând, deși artificial, cumpărarea de moșii va înghiți toate capitalurile disponibile, căci proprietarii vor găsi îndemn, nu în mărirea producției, ci în a întinderii stăpânită. Aceasta trebuie să sfârșească. Proprietarul să devie agricultor. El trebuie să-și amintească că posedă un monopol, și calitatea

(²) Acest produs de 60 lei, fără sămânță, marea proprietate, a cărei producție am luat-o de exemplu înainte, îl realizează.

de proprietar pe care societatea i-o recunoaște, nu o are numai pentru a încasa venituri. Proprietatea individuală își are cel mai bun reazem de îndreptățire, în faptul că e singura care poate scoate, cel mai mare produs din pământ. Proprietarul e dator să-și cultive singur moșia, spre a asigura societății și o mai bună întrebuințare a pământului și un mai mare produs. Pentru aceasta proprietatea trebuie să devie o meserie; cu deosebire când arendările sunt un sistem și când arendașia nu-i o exploatare agricolă a proprietății, ci o speculă a pământului. Marele exploatator trebuie să dispară și când proprietarul nu poate cultiva el însuși, să arendeze aceluia cară trăesc pe moșia lui.—Sunt mijloace pentru a ajunge la aceasta.—Când 63% din marea proprietate, azi arendată va ajunge mare parte în mâna țăranilor arendași, nu va trece multă vreme și cei ce cultivă singuri își vor da seamă, că e mai rentabil să cultive jumătate moșia cu mijloacele lor proprii și cu lucrători salariați, iar cealaltă jumătate s'o arendeze sau s'o vândă.

Agricultura se va transforma, și repet mereu, pentru a ajunge la acest rezultat, toate legiurile agrare la noi trebuie să urmeze același scop: stârpirea muncii feudale și diferențierea țăranilor în plugari și lucrători plătiți. Cât timp țăranul nevolnic va fi legat de pământul lui și va putea lucra ca dijmaș în moșia boerească; și cât timp moșia își va menține renta prin deprecierea muncii, agricultura modernă nu va fi cu putință; iar starea țăranului și a moșii va merge mereu îngreindu-se, *cultura sălbatică sărăcindu-i pe amândoi.*

Țăranul arendaș va scăpa de tutela dijmei și experiența îi va da inițiativa care i lipsește; nevoia de a socoti în bani îl va face prevăzător și îi va curmă

indolența. Nu mă îngrijesc că economia națională ar suferi, prin faptul că toate moșiile de arendat vor fi luate de țărani; căci în exploatarea de azi 90% din cultură tot cu vitele și instrumentele lor se face. Și dacă țăranul ie nevoit să cultive mai mult ovăz și păpușoi, ie că rotația grâului marelui cultivator o cere; dacă producția lui ie mai mică, aceasta se datorește, întâiu lipsei de asolament și al doilea neputinței de a munci în timp util. Liber de a-și organiza exploatarea, iel va face și una și alta; și în orice caz povețele unui specialist șef de cultură îi vor fi mai utile decât cele impuse de marele exploatator tovarăș. Teama financiară n'o aibă nimeni, pământul bine lucrat plătește arenda.

Ceea ce a împiedicat până acum cultura directă a moșiilor de către proprietari, ie nepriceperea unora, nevoia multora de a avea un buget precis. Aceasta a făcut să apară intermediarul, care percepând dijmă variabilă, asigură o rentă constantă. Ceea ce a împiedicat arendările la țărani a fost teama nesiguranței plății. Trebuie creat un intermediar desinteresat, care să asigure proprietarului plata rentei. Aceieași instituție care va face organizarea proprietății, poate înlesni organizarea arendării la țărani.

Când proprietarul va avea siguranța deplină a încasării rentei, nu vād nici un motiv care l-ar împiedică, să nu prefere ca arendași pe locuitorii moșiei. S'a zis că odată țărani arendași, proprietarul nu va mai avea puțința, dacă ar dori, să cultive singur moșia; e o obiecție teoretică, sunt atâtea moșii în țară care nu au cunoscut decât regimul arendașesc. Și în definitiv, chiar dacă s'ar întâmpla aceasta, mari noștri proprietari vor deveni niște Landlorzi irlandezi, cu conștiința însă împăcată; căci nu vor avea un middle-

men care să le perceapă renta; sau dacă această perspectivă de rentieri îi sperie să-și cultive singuri moșiile. Altă soluție, pentru curmarea neajunsurilor sociale și economice ale exploatației latifundiare și deci pentru *siguranța proprietății* nu văd.—Rezultatul va fi satisfăcător și pentru pământ care-și va spori fertilitatea și pentru economia națională, căci capitalurile, ne mai fiind atrase, de rentabilitatea lipsită de muncă și de grije a moșiei, vor căută în alte direcții, noi isvoare de producție.

Cum se va organiza munca agricolă în moșiile arendate. Din cele ce am spus mai sus, arătând neajunsurile tehnice ale micii proprietăți și acelea ale culturai latifundiare, reese; că singurul sistem la care trebuie să ne oprim în cultivarea moșiilor arendate, e sistemul fermei izolate, destul de îninsă pentru a fi și economică și agricolă. Numai cultura individuală face cu putință agricultura intensivă. Când cultivatorul e sigur că poate stăpâni acelaș pământ multă vreme, și când tutulor îmbunătățirilor el le va culege roadele, numai atunci va pune toată energia și toată munca pentru o mai spornică producție. Libertatea în asolament și cultură pe care i-o dă ferma izolată, va ajuta pe cei deștepți; căci pricepera și hărnicia lor nu vor fi condiționate de încetineala celor nevoiași. Ținerea vitelor pe fermă va înlesni asolarea cu plante furagere și deci fertilizarea. Am arătat că, în condițiile economice *actuale*, țăranul singur ar putea fi în stare să facă un început de restituire.

Intinderea fermelor va fi variabilă, cu limite destul de mari, după puterea de muncă sau de capital a fiecăruia. Ca și la vânzare de pământ li se vor cere vite de muncă și instrumente necesarele unei bune

culturi: cei nevolnici vor fi eliminați și vor deveni lucrători agricoli ai fermelor mijlocii.

Cultura țăranilor arendași va fi condusă de un specialist șef de cultură pentru fiecare moșie; acesta îi va asocia în cooperative de credit, de consumație și de vânzare de produse, dacă e cu putință. Desvoltarea lor va fi urmărită și ușurată, banca le va înlesni capital pentru instalații agricole accesorii, lăptării, etc., iar cu concursul proprietarului pentru îmbunătățiri de fond.

Toate acestea însă nu se împacă cu forma de arendare în obștie, și mai puțin cu continuarea exploatației latifundiare colective. Nu se fac legi așa de drastice, ca suprimarea arendășiei, pentru a favoriza câți-va speculanți; și, chiar dacă aceasta nu se va întâmpla, nu se face aceasta pentru a înlocui marele exploatator cu mulți țărani care să continue același sistem de cultură; căci nu un ideal de dreptate ie ținta; ci un scop economic: *schimbarea culturei și mărirea producției.*

Până acum nu am urmărit decât găsirea celor mai prielnice forme, pentru o viitoare transformare socială și economică; aceasta nu-i destul, în al doilea rând trebuie să fie preocuparea, tot atât de însemnată, a educației tehnice și economice a celui ce va fi chemat să profite de ele: a țăranului. Legile nu vor da decât posibilități, cadrul necesar viitoarei activități țărănești; pârghia însă care îi va face ridicarea economică, va fi în el însuși. Priceperea, energia, dorința de muncă, economia îi sunt necesare; fără aceste calități sufletești nu-i lege care îl poate scăpa. Pentru acest rezultat însă trebuie timp și continuitate.

Sinaia

VERIFICAT
2007

BIBLIOTECA
CENTRALĂ
UNIVERSITARĂ

VERIFICAT
1987

VERIFICAT
2007

VERIFICAT